

*"Αφιερώνεται στους Λειβαδίτες αγωνιστές
της Επανάστασης του 1821 "*

ΛΟΥΚΑΣ ΓΕΡΟΥΛΙΑΣ

**ΞΕΝΟΙ ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ
ΛΙΒΑΔΕΙΑ**

ΔΗΜΟΣ
ΛΕΒΑΔΕΩΝ

2021

Εκδοση :

Δήμος Λεβαδέων

Σοφοκλέους 15, Λειβαδιά 32132

Τηλέφωνο : 2261350801

email : grtypou@livadia.gr

Εκτύπωση – Βιβλιοδεσία :

Αφοί Χουτζούμη Ε.Π.Ε

Πάροδος Θεσ/νίκης 7

Λιβαδειά - Τηλ.: 2261023175

ISBN :

978-960-98285-1-2

Copyright © :

Λουκάς Γερούλιας

Κασιμίδα 17 Λιβαδειά

Τηλ. : 6973330172

E-mail : lgeroulas@yahoo.com

“...Το απόγευμα πήγαμε να δευπνήσουμε με τον Λογοθέτη. Εκεί υπήρχε ένας Κερκυραίος ιατρός και πολλοί άλλοι Έλληνες .

Η συζήτησή μας ήταν για τις ελπίδες της απελευθέρωσης τους , όπως πάντοτε συμβαίνει όταν κάποιος βρίσκεται παρέα

με Έλληνες ...”

Charles Robert Cockerell - Λιβαδειά – Δεκέμβριος 1813

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος Δημάρχου Λεβαδέων	7
Πρόλογος Συγγραφέα	8
Εισαγωγή	10
Επισημάνσεις για το έργο	13
<i>Κεφάλαιο Α: Προεπαναστατικοί Περιηγητές</i>	
John Sibthorp	14
Louis Francois Cassas	20
John Bacon Sawrey Morritt	24
Sir Robert Smirke	28
Sir William Gell	32
Robert Charles Cockerell	52
<i>Κεφάλαιο Β: Μεταεπαναστατικοί Περιηγητές</i>	
Ludwig Lange	58
James Skene	60
Lady Pauline Trevelyan	64
Dominique Papety	68
Edward Lear	72
Παραρτήματα	76

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Γεννήθηκα και μεγάλωσα στη Λιβαδειά όπου κατοικώ έως και σήμερα. Εργάστηκα στον Τραπεζικό Τομέα από το 1994 έως το 2016, χρονιά κατά την οποία αποχώρησα με πρόγραμμα εθελουσίας εξόδου. Από μικρός ασχολήθηκα με την έρευνα στοιχείων που αφορούν την τοπική ιστορία μελετώντας διάφορες πηγές, καθώς και με τη συλλογή χαρακτηριστικών, σχεδίων και φωτογραφιών. Είμαι παντρεμένος και έχω δύο παιδιά.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

- Ευχαριστώ θερμά τον Δήμο Λεβαδέων και το Δημοτικό συμβούλιο για την αποδοχή του λευκώματος ως επετειακή έκδοση. Ιδιαίτερως τον αξιότιμο Δήμαρχο Λεβαδέων κ^{ον} Ιωάννη Δ. Ταγκαλέγκα για την συνεισφορά του και την υποστήριξη της έκδοσης του έργου
- Την φίλη, αρχιτέκτονα, συγγραφέα και ιστορική ερευνήτρια κ^α Άννα Ψωμά, για τη συμβουλευτική, αισθητική και εκδοτική επιμέλεια του λευκώματος.
- Την γεωγράφο Γεωργία Αντωνοπούλου για την βοήθεια της στις εργασίες σελιδοποίησης και επεξεργασίας εικόνων.
- Τον Δημήτριο Ράπτη από το φωτογραφείο "Δ.Ματσώτα" για την επεξεργασία των εικόνων των sketchbooks.
- Το τυπογραφείο και τις εκδόσεις "Χουτζούμη Ε.Π.Ε" για την εκτύπωση και την βιβλιοδεσία του λευκώματος.
- Την σύζυγό μου Νεκταρία για την στήριξη, την υπομονή και την βοήθειά της στο έργο.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω επίσης στους παρακάτω για την χορήγηση της άδειας δημοσίευσης του υλικού :

- Την Διευθύντρια του τμήματος συλλογών σχεδίων και χαρακτηριστικών του Βρετανικού Μουσείου κ^α Michela Bonardi για την συνεργασία μας και ιδιαίτερως για την εύρεση και φωτογράφιση αδημοσίευτων εικόνων της Λιβαδειάς του S.W.Gell.
- Τον βιβλιοθηκονόμο της Βιβλιοθήκης Houghton του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ κ^{ον} James Capobianco.
- Το τμήμα εικόνων της Βιβλιοθήκης Bodleian του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης.
- Το Πανεπιστήμιο του Yale – Κέντρο Βρετανικών τεχνών.
- Την κ^α Anne-Catherine Biedermann για λογαριασμό του Μουσείου του Λούβρου.
- Τον αξιότιμο Sir Andrew Morritt σημερινό απόγονο του John Bacon Sawrey Morritt .
- Το Αποθετήριο της Ακαδημίας Αθηνών.

Πάνω από όλους και όλα, ευχαριστώ τον Τριαδικό Θεό.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΛΕΒΑΔΕΩΝ

Η Ελλάδα, ανά τους αιώνες αποτελούσε έναν τόπο που κέντριζε το ενδιαφέρον θαρραλέων νέων που επιθυμούσαν να γνωρίσουν το κλέος της αρχαίας ιστορία της.

Η πρώτη εκτενής περιηγητική αναφορά, μας έρχεται από τον Πausanias, που έζησε τον 2^ο αιώνα μ.Χ. και μας παρέχει πληροφορίες για τα ιερά, τα έργα τέχνης των τότε πόλεων στο πολύτιμο έργο του «Ελλάδος περιήγησις», ενώ στο 9^ο βιβλίο του με τίτλο «Βοιωτικά» αναφέρεται με λεπτομέρειες σε όλες τις πόλεις της Βοιωτίας και φυσικά και στη Λιβαδειά.

Μεμονωμένες επισκέψεις ξένων περιηγητών στην Ελλάδα έχουμε καθόλη την διάρκεια του 15^{ου} και του 16^{ου} αιώνα, ωστόσο το μεγάλο ρεύμα ξένων περιηγητών που έφθασαν στη χώρα τοποθετείται στο τέλος του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στο πλαίσιο του γενικευμένου κοινωνικού φαινομένου, γνωστό ως Grand Tour που αποτελούσε μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας της ευρωπαϊκής αριστοκρατίας της εποχής. Αρχικά οι ξένοι περιηγητές που έφθασαν στον ελλαδικό χώρο ήταν οι Άγγλοι και αργότερα προστέθηκαν σε αυτούς Γάλλοι και Γερμανοί περιηγητές.

Οι άνθρωποι αυτοί γοητευμένοι από την αρχαία ιστορία του τόπου μέσα από τις χειμαρρώδεις περιγραφές τους και τα εξιδανικευμένα πολλές φορές σκίτσα τους μετέφεραν στους συμπολίτες τους την ομορφιά του τόπου, αλλά και την καθημερινότητα των γηγενών. Οι περιγραφές και οι εικόνες που μετέφεραν στις πόλεις τους συνετέλεσαν στην ενδυνάμωση του φιλελληνισμού, που πολλές φορές μετουσιώνονταν σε ενεργή δράση εναντίον των Οθωμανών για την απελευθέρωση των Ελλήνων.

Το παρών λεύκωμα, του αγαπητού συντοπίτη – ερευνητή κ. Λουκά Γερούλια, είναι αποτέλεσμα μακρόχρονης και επίπονης προσπάθειας εντοπισμού ανέκδοτου υλικού που σίγουρα πετυχαίνει το στόχο του για την ανάδειξη κυρίως άγνωστων απεικονίσεων της προεπαναστατικής και μεταεπαναστατικής Λιβαδειάς μέσα από σπάνιες γκραβούρες, ιστορικά στοιχεία, καθώς και σχέδια ξένων περιηγητών της εποχής, που καλύπτουν τη χρονική περίοδο 1787 – 1877.

Διαμέσου των απεικονίσεων αυτών, μας προσφέρεται η δυνατότητα ενός νοερού ταξιδιού στην ιστορία, τη λαογραφία και σε άγνωστες πλευρές της πόλης μας.

Καλή περιήγηση!!

Ιωάννης Δ. Ταγκαλέγκας

Δήμαρχος Λεβαδέων

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Γεννήθηκα και μεγάλωσα σε μια από τις παλιές γειτονιές της Λιβαδειάς τριγυρισμένος από παλαιά αρχοντικά, πευκόφυτους κήπους, αυλές με λουλούδια και πολλά οπωροφόρα δένδρα.

Οι παραστάσεις, που μου έμειναν χαραγμένες στην μνήμη μου, γέννησαν τις πρώτες ανησυχίες μου για το κάθε τι παλιό που αφορούσε την πόλη μου.

Μεγαλώνοντας άρχισα να γνωρίζω και τις άλλες πλευρές της Λιβαδειάς όπως το κάστρο, το χώρο των αναθημάτων στην Κρύα, τα παλιά βιομηχανικά κτήρια και αρκετές γειτονιές της πόλης που διατηρούσαν τότε έντονο ακόμα τον παραδοσιακό τους χαρακτήρα.

Ταυτόχρονα μέσα μου δημιουργήθηκαν οι πρώτες απορίες μου σχετικά με την παλαιότητα και ιστορικότητα του κάθε κτηρίου που συναντούσα στις πρώτες αυτές περιηγήσεις μου.

Ψάχνοντας για απαντήσεις, οδηγήθηκα στην τότε Κεντρική Βιβλιοθήκη της Λιβαδειάς, όπου ως έφηβος πλέον άρχισα να μελετώ τούς αείμνηστους μεγάλους Λιβαδείτες συγγραφείς Τάκη Λάππα, Ευθύμιο Δάλκα, Αιμιλία Γιαννακούρου-Χατζημανώλη και ότι άλλο εύρισκα, που αφορούσε την πόλη και την ιστορία της.

Έχοντας ως συνοδοιπόρους πλέον και αρκετούς από τούς καλούς μου φίλους, ξεκινούσαμε μαζί, με ενθουσιασμό και δίψα για την ιστορία, να πραγματοποιούμε επισκέψεις σε ιστορικές και αρχαιολογικές τοποθεσίες της πόλης και της ευρύτερης περιοχής της, αγκαλιά με τα «Βοιωτικά» του Παυσανία και βιβλία των παραπάνω Λιβαδειτών.

Αυτές οι στιγμές με ακολουθούν ακόμα μέσα μου έως και σήμερα και πάντα τις αναπολώ με νοσταλγία.

Αργότερα άρχισα πιο συστηματικά πλέον να συλλέγω τις πρώτες μου γκραβούρες, επισκεπτόμενος μικρά παλαιοπωλεία στην Αθήνα.

Ακολούθησαν αρκετά χρόνια «αδράνειας» σχετικά με την έρευνα και την παράλληλη συλλογή στοιχείων σχετικών με την Λιβαδειά, εξ αιτίας βεβαρημένων επαγγελματικών υποχρεώσεων.

Αφορμή όμως για την «αναζωπύρωση» του ενδιαφέροντος μου υπήρξε η προ τετραετίας αρχική μου επαφή και γνωριμία με την αρχιτέκτονα, συγγραφέα και ερευνήτρια της Λιβαδειάς και της ευρύτερης περιοχής, Άννα Ψωμά.

Το γεγονός αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να συνεχίσω εκ νέου την έρευνα, κυρίως μέσω του διαδικτύου, συλλέγοντας γκραβούρες, παλαιές φωτογραφίες, βιβλία περιηγητών και ερευνώντας τα Γενικά Αρχεία του Κράτους για την περιοχή μας.

Απ' όλα τα παραπάνω στοιχεία που άρχισα και πάλι να συλλέγω, οι γκραβούρες μαζί με τούς πίνακες και τα χαρακτηριστικά περιηγητών ήταν αυτά που με ενθουσίαζαν πιο πολύ, καθότι οι απεικονίσεις αυτές μου έδιναν σημαντικές πληροφορίες για τις τοποθεσίες, την αρχιτεκτονική, την πολεοδομία αλλά και την ιστορία της πόλης.

Χρονικά κάλυπταν την περίοδο πριν και μετά την Ελληνική επανάσταση, μέσα από τα σχέδια πολλών γνωστών αλλά και άγνωστων περιηγητών.

Γνωρίζαμε εκ των προτέρων ότι κάποιοι από αυτούς πέρασαν από τη Λιβαδειά και μας άφησαν γραπτές πληροφορίες, αλλά δεν γνωρίζαμε ότι παράλληλα αποτύπωσαν και σε σχέδια εξαιρετικής λεπτομέρειας, πολλές πλευρές της πόλης.

Καταλυτικό ρόλο στη συλλογή του νεότερου αυτού υλικού που συγκεντρώθηκε σχετικά με τους περιηγητές και το έργο αυτών για τη Λιβαδειά, έπαιξαν πολλά μεγάλα ξένα μουσεία και βιβλιοθήκες που η ψηφιοποίηση των αρχείων τους μας έδωσε τη δυνατότητα, σε συνεργασία με τα αρμόδια τμήματά τους, να δούμε και να ανακαλύψουμε άγνωστες μέχρι τώρα εικόνες της Λιβαδειάς.

Παρόλα αυτά, η συγκέντρωση του παραπάνω υλικού και η κατάταξή του υπήρξε χρονοβόρα, επίπονη και πολυέσδη.

Έχοντας το υλικό αυτό στα χέρια μου και αφού ωρίμασε μέσα μου η σκέψη να το κοινοποιήσω, απευθύνθηκα πρωτίστως στον εξ' ορισμού πνευματικό θεματοφύλακα της ιστορίας μας που είναι ο Δήμος Λεβαδέων.

Απο την πρώτη συνάντηση μας διαπίστωσα το ενδιαφέρον, αλλά και την σύμπνοια μας, στην προοπτική της δημοσίευσης του υλικού μέσω της έκδοσης ενός λευκώματος.

Η χρονική συγκυρία της συμπλήρωσης των 200 ετών από την απελευθέρωση του έθνους, αλλά και της Λιβαδειάς από τους Οθωμανούς, με την εν λόγω συγκέντρωση του υλικού, είχε ως “φυσική” εξέλιξη την έκδοση του παρόντος λευκώματος από τον Δήμο Λεβαδέων.

Η ενασχόληση με την έρευνα απαιτεί χρόνο, κόπο και επιμονή. Χρειάζεσαι τη στήριξη των δικών σου ανθρώπων που νιώθεις την ανάγκη να κατανοούν τις εσωτερικές σου ανάγκες και επιθυμίες.

Είμαι ευτυχής που σε όλη αυτή τη διαδρομή τούς είχα πάντοτε δίπλα μου, αρχικά, με τους γονείς μου και κατόπιν με τη δική μου οικογένεια.

Θέλω να πιστεύω ότι με το παρόν πόνημα, ανταποδίδω έστω και το ελάχιστο στους αγαπητούς συντοπίτες μου, αλλά και στην πόλη που γεννήθηκα, μεγάλωσα και αγάπησα από παιδί, τη Λιβαδειά.

Εικόνα 1. Περιηγητές στην Κρύα. Λεπτομέρεια της εικόνας (11)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ανέκαθεν ο Αρχαίος Ελληνικός πολιτισμός και η Κλασσική Ελλάδα αποτελούσε τον κύριο διαμορφωτή της σκέψης του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού.

Τα πολιτιστικά, πνευματικά και θρησκευτικά ρεύματα που διαμορφώθηκαν με το πέρασμα των αιώνων στην Ευρώπη, γέννησαν την ανάγκη της προσωπικής εμπειρίας με το αρχαίο ελληνικό πνεύμα και την ιστορία της, μετουσιώνοντάς την σε ένα ταξίδι που είχε σαν σκοπό του την συμμετοχή τους σε αυτό.

Άνθρωποι όλων των ειδών, εξερευνητές, ιστορικοί, γεωγράφοι, τοπογράφοι, ιατροί, ιερείς, στρατιωτικοί, πολιτικοί, αρχιτέκτονες, ζωγράφοι, διπλωμάτες, καλλιτέχνες και πολλοί άλλοι, ξεκινούσαν το μακρύ ταξίδι για το βίωμα όλων των συγκινήσεων, οπλισμένοι με ιστορικές και πνευματικές γνώσεις, αλλά και πολύ φαντασία για το τι επρόκειτο να συναντήσουν.

Από τον 15^ο αιώνα και μετά κάθε αιώνας αναδεικνύει τους δικούς του λόγους και αιτίες που ωθούν τους περιηγητές να ταξιδέψουν, έχοντας εφόδιο τις θεωρητικές τους γνώσεις.

Στον ίδιο αιώνα κυριαρχεί ο προσκυνηματικός περιηγητισμός με τις επισκέψεις τους στους Αγίους Τόπους αλλά και στην Ελλάδα με την αναβίωση του αρχαίου ελληνικού πνεύματος μετά την Αναγέννηση.

Τον 16^ο αιώνα με την διάδοση της τυπογραφίας αλλά και την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης τόσο εμπορικά όσο και οικονομικά, δημιουργήθηκαν νέα δρομολόγια για τούς ταξιδευτές, που περιελάμβαναν την Κωνσταντινούπολη, τα Ιεροσόλυμα, την Κρήτη, την Κύπρο, με κατάληξη τα λιμάνια της Μάλτας, της Μασσαλίας και της Βενετίας.

Τον 17^ο αιώνα, μέσα από τις πολεμικές συγκρούσεις της Δύσης με την Ανατολή, γεννιέται η ανάγκη για τη συστηματοποίηση των περιηγήσεων και τη λεπτομερή πλέον καταγραφή των εμπειριών τους.

Προσκυνητές που οδεύουν για τους Αγίους Τόπους αλλά και την Πόλη αρχίζουν να συλλέγουν συγκροτημένα στοιχεία για ότι συναντούν.

Η Αθήνα, από ένας τόπος αναφορικός με την Αρχαία Ελληνική Ιστορία και φιλοσοφία, αρχίζει να αποκτά ευρωπαϊκή συνείδηση μέσα από το αυξανόμενο

ενδιαφέρον των επισκεπτών που φθάνουν από όλη την Ευρώπη.

Η είσοδος στον 18^ο αιώνα σηματοδοτεί τη λεπτομερή καταγραφή της καθημερινότητας των κατοίκων, αλλά και των μνημείων και αρχαιοτήτων .

Ο 19^{ος} αιώνας θα εισέλθει με την σειρά του πολυτάραχα στην ευρωπαϊκή πραγματικότητα, όπου πλέον κυριαρχούν οι επί μέρους επαναστάσεις αλλά και οι εξεγέρσεις (Γαλλική επανάσταση).

Ταυτόχρονα μαζί με τα παραπάνω αναδύονται ο ρομαντισμός και ο φιλελληνισμός.

Στην Ευρώπη ιδρύονται αδελφότητες όπως οι *Dilletanti Society*, το *Travellers Club*, το *Athenaeum Club* και άλλες, που σκοπός τους πρωτίστως είναι, η μελέτη και η καταγραφή των ελληνικών και ρωμαϊκών αρχαιοτήτων.

Μέλη τους ήταν συνήθως «ευγενείς» και διανοούμενοι που με προσωπικές τους συνδρομές και δωρεές εφοδίαζαν και εξουσιοδοτούσαν διάφορους περιηγητές για τις αποστολές τους.

Πολλοί εκ των περιηγητών αυτών ήταν φιλέλληνες και λάτρεις της αρχαίας Ελλάδος, όπως ο Smirke, ο Lear και ο Gell.

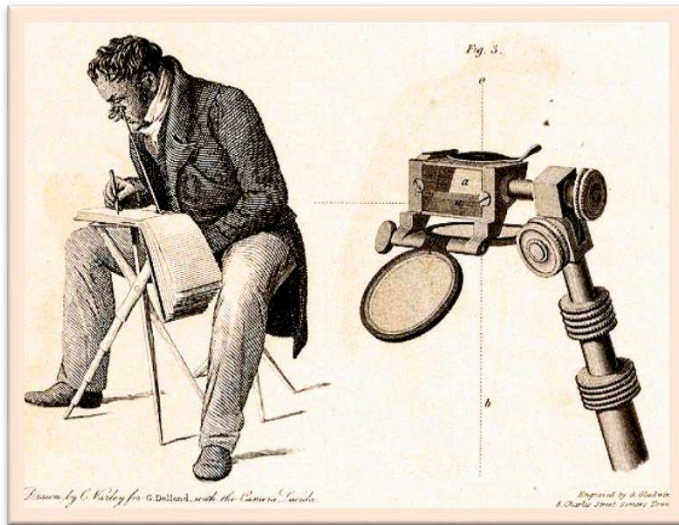
Άλλοι, όπως ο Cockerell, παρόλο που είχαν μεγάλο γνωστικό υπόβαθρο σχετικά με την Ελλάδα και την πρότερη ιστορία της, έφθασαν δυστυχώς με τις πράξεις τους έως τη συστηματική αρχαιοκαπηλία.

Όταν το ταξίδι τους θα τελειώσει θα επιστρέψουν και θα μεταφέρουν πίσω τις εικόνες των μνημείων και των κατοίκων που είδαν μαζί με τη γενικότερη πολιτική κατάσταση τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Το αποτέλεσμα αυτών των ταξιδιών τους αποτυπώνεται σε βιβλία, χρονικά, ημερολόγια ταξιδιού, επιστολές αλληλογραφίας, αλλά και σε πίνακες, χαρακτηριστικά και σχέδια σε βιβλία σχεδίων (sketchbooks).

Μέσα σε αυτά σχεδίαζαν και αποτύπωναν, αρχικά συνήθως πρόχειρα, το θέμα τους επί τόπου και στη συνέχεια σε μελλοντικό χρόνο το επεξεργάζονταν και το εμπλουτίζουν ακόμα και όταν επέστρεφαν στην πατρίδα τους.

Για ακρίβεια στα σχέδια τους ενίοτε χρησιμοποίησαν και βοηθήματα, όπως η camera lucida ¹.

Εικόνα 2. **Camera Lucida** (Από το βιβλίο *Description of the camera lucida* -1830).

Οι περισσότεροι περιηγητές ήταν δεινοί ζωγράφοι, ενώ άλλοι που δεν είχαν αυτό το ταλέντο, έπαιρναν ζωγράφους επί πληρωμή, οι οποίοι τους ακολουθούσαν σε όλο το ταξίδι.

Σταθμοί τους στη μεγάλη αυτή διαδρομή, ήταν συνήθως σημαντικές περιοχές της αρχαίας Ελλάδας, ιστορικά μνημεία και πόλεις όπως οι Αθήνα, οι Δελφοί, η

Κόρινθος, το Άργος. Από την άλλη, η Κωνσταντινούπολη, η Μικρά Ασία με τα παράλια της και οι Άγιοι Τόποι.

Τους ενδιέφεραν επίσης σημαντικές πόλεις της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Ελλάδα, όπως τα Ιωάννινα, η Θεσσαλονίκη, η Χαλκίδα, η Λάρισα, αλλά και η Λιβαδειά.

Μέσα σε αυτό το γεωγραφικό χώρο, η Λιβαδειά πέραν της στρατηγικής της θέσης, βρίσκονταν κοντά σε ιστορικές πόλεις της αρχαιότητας όπως οι Δελφοί, ο Ορχομενός, η Χαιρώνεια και η Θήβα.

Η φήμη του Μαντρείου του Τροφωνίου, με το δέος και τον μυστικισμό που απέπνεε, καθιστούσαν τον ευρύτερο χώρο του ένα βασικό θέμα των απεικονίσεων τους.

Οι περιηγητές αντιμετωπίστηκαν σχεδόν πάντοτε με σεβασμό, αλλά και με προνομιακό καθεστώς από τους Τούρκους της Λιβαδειάς, όπως παράδειγμα ο Cockerell που είχε ραντεβού με τον Βοεβόδα (Τούρκο Διοικητή) της πόλης, αλλά και ο Sibthorp, όπου φεύγοντας για την Αράχοβα πήρε μαζί του συστατική επιστολή, επίσης από τον Βοεβόδα της Λιβαδειάς.

Αυτή η πολιτική, ειδικά των Τούρκων προς τους ξένους και δη του Βρετανούς, είχε να κάνει και με τα ευρύτερα συμφέροντα της βρετανικής και της οθωμανικής αυτοκρατορίας την εποχή εκείνη.

Μεγάλη μερίδα από σημαντικούς περιηγητές, πέρασαν από την πόλη πριν από την επανάσταση, όπου συνήθως διέμεναν στο σπίτι του άρχοντα Λογοθέτη.

Ο ίδιος τους φιλοξένησε «βασιλικά».

Από εκεί ορμώμενοι, κατέγραψαν και μας άφησαν μέσα από τις εικόνες τους αρκετές λεπτομέρειες από την καθημερινότητα των κατοίκων όλων των τάξεων.

Ειδικά την περίοδο πριν την επανάσταση, δεν παρέλειπαν να σημειώνουν και

¹ *Camera Lucida*. Εφευρέθηκε από τον Βρετανό W.H. Wollaston το 1806.

Ήταν ένα πρίσμα σε μια ρυθμιζόμενη βάση, μέσω του οποίου, όταν ο καλλιτέχνης κοίταζε κάτω, τα αντικείμενα προβάλλονταν απευθείας επάνω στο χαρτί που σχεδίαζε (εικ. 2).

την επιθυμία των Ελλήνων για την ελευθερία, όπως μας αναφέρει ο Cockerell κατά την πενθήμερη διαμονή του στο μέγαρο του άρχοντα Λογοθέτη.

Εικόνα 3. Άρχων Ι. Λογοθέτης.

Ελαιογραφία αγνώστου.

Δικαιώματα : Γκαλερί ΑΝΘΕΣ"

Άδεια χρήσης : In Copyright (InC)

(δια μέσου του Ινστιτούτου

Νεοελληνικών Ερευνών / ΕΙΕ)

Δυστυχώς όμως η καταστροφή της πόλης από τούς Οθωμανούς τον Ιούνιο του '21 άφησε καμένη τη μισή περίπου πόλη και ανάγκασε πολλούς κατοίκους να διαφύγουν για άλλες περιοχές όπως η Σαλαμίνα, η Αίγινα και το Άργος.

Οι μεταεπαναστατικοί επισκέπτες και περιηγητές της πόλης δεν αντίκρυζαν πλέον την ξακουστή για τη μεγαλοπρέπεια της πόλη της Λιβαδειάς αλλά σωρούς ερειπίων, ειδικά από την περιοχή της «Ωρας» μέχρι το κάστρο της πόλης.

Παρόλα αυτά η φυσική ομορφιά της πόλης, με το φαράγγι, το κάστρο, τα γεφύρια, το ποτάμι με τις όχθες του, αλλά και την αγορά που άρχιζε πάλι να ανασυντάσσεται μετά το 1830, δημιουργούσαν εκ νέου γραφικές εικόνες τις οποίες και αποτύπωσαν σε μεταγενέστερα έργα τους.

Η εικόνα αυτή δεν άλλαξε ιδιαίτερα για τριάντα περίπου χρόνια μετά την απελευθέρωσή της, ώσπου η συστηματική της βιομηχανική ανάπτυξη που ξεκίνησε από το 1860 και μετά, συνέβαλε εκ νέου στην οικονομική και πληθυσμιακή της ανάταξη.

Με την διάδοση της φωτογραφίας, καθώς και την εξάπλωση σε πολλές χώρες του σιδηροδρομικού δικτύου, η περιπέτεια της περιήγησης αρχίζει να φθίνει.

Κοιτάζοντας στο παρελθόν των πρόσφατων αιώνων, η κληρονομιά που μας αφήνουν οι περιηγητές είναι αναμφισβήτητα πολύ σημαντική.

Οι ιστορικές, θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικράτησαν καταγράφηκαν σε βιβλία, ημερολόγια, ταξιδιωτικά βιβλία, αλλά και αποτυπώθηκαν σε πίνακες, χαρακτηριστικά, σχέδια και γκραβούρες.

Όπως αναφέρθηκε η Λιβαδειά υπήρξε σταθμός πολλών και σημαντικών περιηγητών οι οποίοι ακολούθησαν πιστά στις αποτυπώσεις τους το εκάστοτε καλλιτεχνικό ρεύμα της εποχής .

Αρχικά τον ρομαντισμό, τη συγκίνηση και την υπερβολή του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα και κατόπιν τον ρεαλισμό του 19^{ου} αιώνα.

Αρκετές από αυτές έχουν ήδη δημοσιευθεί στο παρελθόν με πολύ κόπο, διάθεση προσωπικού χρόνου και οικονομικές θυσίες, από σημαντικούς συγγραφείς και ερευνητές της περιοχής μας.

Τον Αρ. Ρούσσαρη στο έργο του « *Η Λιβαδειά και η Επαρχία της* » με γκραβούρες των *Romandi, Pouqueville, Clarke, Skene, Davidof, Walker,*

τον Κων/νο Στεφάνου στο έργο του « *Λιβαδειά – Ταξίδι μνήμης* » με γκραβούρες των *Stackelberg, E.Ray, Cartwright, Williams,*

τον Δημήτρη Πάνου στο έργο του « *Ξένοι περιηγητές στην Βοιωτία* » με γκραβούρες των *Henry Belle, Pouqueville,*

τον Γιάννη Λάμπρου στο έργο του « *Λιβαδειά – Ορμητήριο Θεών - Νυμφών και ηρώων* » με αντίστοιχες γκραβούρες των *Henry Belle, Skene, Lindon* και άλλων.

Με την παρούσα έκδοση επιχειρείται να δοθούν νεότερα ευρήματα και αποτυπώσεις της Λιβαδειάς, πριν και μετά την επανάσταση του 1821.

Είναι βέβαιο ότι, με την ταχύτητα που αναδύονται σήμερα οι πληροφορίες στο διαδίκτυο και την ψηφιοποίηση των αρχείων από τα μουσεία, τις βιβλιοθήκες, τα ιδρύματα, τους κρατικούς φορείς και οργανισμούς, θα συνεχίζουν να έρχονται στο φως νέα στοιχεία σχετικά με το παρελθόν κάθε τόπου.

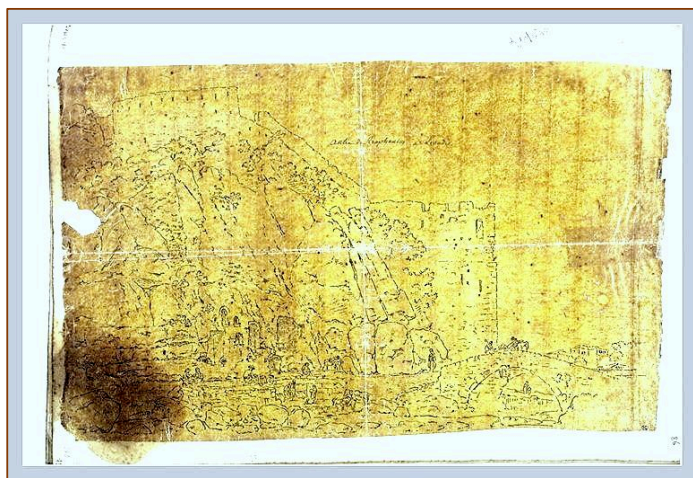
Μη ξεχνάμε ότι η έρευνα, ήταν και θα είναι, πάντοτε εξελίξιμη και αναθεωρήσιμη.

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ

Η σημερινή κατάσταση των έργων του παρόντος λευκώματος σε συνδυασμό με τις διαφορετικές καλλιτεχνικές τάσεις και τεχνοτροπίες ανά εποχή και ανά περιηγητή κατέστησαν αναγκαία την επεξεργασία κάποιων εξ' αυτών, με τελικό σκοπό τη βέλτιστη ανάδειξη τους, χωρίς να αλλοιωθεί αισθητικά η εκάστοτε απεικόνιση. Σε άλλες περιπτώσεις θεωρήθηκε αναγκαίο οι εικόνες να παραμείνουν ως έχουν με τα «σημάδια» και τις αλλοιώσεις του χρόνου, αλλά και των εκάστοτε υλικών που χρησιμοποίησαν οι περιηγητές για να τις δημιουργήσουν (εικόνα 4). Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για τις εικόνες των σελίδων 39 έως 46 : Κατά την διάρκεια της έρευνας μας στα αρχεία του Βρετανικού Μουσείου βρέθηκαν αναφορές για σκίτσα της πόλεως από τον Sir William Gell στα οποία είχαμε περιγραφές στους καταλόγους του Βρετανικού Μουσείου των ετών 1898-1907 του Laurence Binyon, αλλά δεν είχαμε την δυνατότητα πρόσβασης σε αυτά.

Στο πρώτο αίτημά μας για την φωτογράφισή τους και αποστολή τους έναντι σημαντικού αντιτίμου εκ μέρους μας, λάβαμε αρνητική απάντηση λόγω της επικινδυνότητας του εγχειρήματος. Συγκεκριμένα οι σελίδες των βιβλίων με τα εν λόγω σχέδια είχαν κολλήσει μεταξύ τους από την πολυκαιρία και κάθε πιθανή προσπάθεια ανοίγματός τους ίσως τα κατέστρεφε.

Σε επαναλαμβανόμενο αίτημά μας και με ιδιαίτερη παράκληση μας λόγω της αίσθησής μας ότι τα σκίτσα θα περιείχαν σημαντικές πληροφορίες για την πόλη, η Διευθύντρια του τμήματος ανταποκρίθηκε τελικά θετικά, και αφού έγινε με προσοχή από ειδικούς το άνοιγμα των βιβλίων, έγινε η εξ' αποστάσεως φωτογράφισή τους. Για το λόγο αυτό στις συγκεκριμένες σελίδες, για να δημοσιευτούν, καταβλήθηκε προσπάθεια με ανάλογη επεξεργασία να αποδοθούν όσο το δυνατόν καλύτερα μέσα από τα ανοιχτά sketchbooks, με μεγεθύνσεις και «ίσιωμα» των σκίτσων (εικόνα 5).

Εικόνα 4. Το γεφύρι της Κρύας. Louis-François Cassas (1787)

Εικόνα 5. Σελίδα από sketchbook του S.W. Gell (1810)

Κεφάλαιο Α : Προεπαναστατικοί περιηγητές

John Sibthorp (1758 – 1796)

Ο JOHN SIBTHORP (1758-1796), Άγγλος βοτανολόγος, γεννήθηκε στην Οξφόρδη στις 28 Οκτωβρίου 1758 και ήταν γιος του Δρ Humphrey Sibthorp (1713-1797), ο οποίος από το 1747 έως το 1784 κατείχε την έδρα του καθηγητή βοτανολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

Αποφοίτησε από την Οξφόρδη το 1777 και στη συνέχεια σπούδασε ιατρική στο Εδιμβούργο και στο Μονπελιέ. Το 1784 διαδέχθηκε τον πατέρα του στη θέση που κατείχε στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

Εικόνα 6. John Sibthorp

Έργο του 1794, αγνώστου καλλιτέχνη.

Υδατογραφία σε ελεφαντοστό - Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων του Λονδίνου -NPG 4409

Άδεια χρήσης : (CC BY-NC-ND 3.0)

Στα μέσα του 1786, αφήνοντας τα επαγγελματικά του καθήκοντα ως αναπληρωτής, έφυγε από την Αγγλία για το Γκότινγκεν και τη Βιέννη, στο πλαίσιο της προετοιμασίας για ένα ταξίδι στην Ελλάδα και τη Μικρά Ασία με σκοπό την καταγραφή της χλωρίδας και πανίδας στις περιοχές αυτές (εικ. 7,8,9).

Εικόνα 7

Εικόνα 8

Εικόνα 9

Μαζί του είχε ως συνοδοιπόρο τον Αυστριακό ζωγράφο Ferdinand Bauer (1760-1826) ο οποίος, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού αυτού σχεδίασε περίπου 1.000 σκίτσα με φυτά, 363 με ζώα και 131 με τοπία που συνάντησε. Όταν έφθασαν στην Ελλάδα, ξεκίνησαν από την Αθήνα στις 24 Ιουνίου του 1787 για τους Δελφούς.

Πέρασαν και έμειναν στη Λιβαδειά, όπου ο Bauer ζωγράφισε 4 τοπία από τα 64 που έκανε συνολικά στην Ελλάδα, απεικονίζοντας κυρίως την περιοχή που θεωρούσαν οι περιηγητές πως βρίσκονταν το μαντείο του Τροφωνίου.

Τα έργα αυτά χαρακτηρίζονται από τον ρομαντισμό και την υπερβολή, χαρακτηριστικό γνώρισμα των απεικονίσεων της εποχής εκείνης.

Είναι αξιοσημείωτο πως ο Sibthorp και οι συνοδοιπόροι του ήταν οι πρώτοι που έφτασαν ως την κορυφή του Παρνασσού κατά τους νεότερους χρόνους. Κατεβαίνοντας, πέρασαν από το Δίστομο και έφτασαν στο μοναστήρι του Οσίου Λουκά στις 3 Ιουλίου του 1787.

Επέστρεψε στην Αγγλία στα τέλη του 1787 όπου εξέδωσε το δεκάτομο έργο του «*Flora Graeca*», το οποίο θεωρήθηκε ως η μεγαλύτερη φυτολογική εργασία που εμφανίστηκε έως τότε (εικόνα 10).

Στο ημερολόγιό του έγραψε στις 28 Ιουνίου 1787 τα εξής:

“...Το πρωί ανεβήκαμε στο κάστρο που η δύναμή του βασίζεται στην φυσική του θέση. Τα κανόνια του είναι ξαρμάτωτα και οι οχυρώσεις παραμελημένες. Ύστερα από το δείπνο βγήκα να μαζέψω βότανα με ένα τσοπανόπουλο. Ο «βοσκός- βοτανολόγος» με παραξένεψε πολύ με τα ονόματα που έδινε στα βότανα και ξεχώρισα ονομασίες του Διοσκουρίδη και του Θεόφραστου, αλλαγμένες κάπως στην προφορά από τους απανωτούς αιώνες που πέρασαν από τον καιρό των φιλοσόφων αυτών. Πολλά από αυτά όμως ήταν απaráλλαχτα και οι ιδιότητές τους πιστά κληρονομημένες από την προφορική παράδοση του τόπου. Το τσοπανόπαιδο μου γύρισε στο μαντρί του, τόσο ευχαριστημένο με τους λίγους παράδες πού του έδωσα, όσο και εγώ, πού βρήκα σε ένα τόσο απλό χωριατόπαιδο μια παρακαταθήκη τής αρχαίας επιστήμης ...”.

Στις 20 Νοεμβρίου του 1794 στο δεύτερο ταξίδι του στο ημερολόγιό του γράφει τα πιο κάτω:

“...Τό ποτάμι Έρκυνα τρέχει με θόρυβο ανάμεσα από εξάισιους βράχους. Πεσμένα κομμάτια από βράχους εμποδίζουν τα νερά και σχηματίζουν φυσικούς καταρράχτες.

² Είναι εντυπωσιακό ότι ακόμα και σήμερα υπάρχουν πολλές δάφνες ακριβώς στην ίδια περιοχή της Κρύας.

Το χειμώνα το ποτάμι φουσκώνει από τη βροχή και σκεπάζει το γεφύρι. Βγήκαμε έξω να εξετάσουμε την πόλη της Λιβαδειάς.

Ένα Άντρο ή μάλλον μία σπηλιά μας παρουσιάστηκε ως το «Άντρο του Τροφωνίου».

Από την περιγραφή του Πausανία καλύτερα να υποθέσω ότι εδώ ήταν το μέρος όπου κρατούσαν την εικόνα του Θεού. Ο ικέτης εισέρχονταν στο άντρο, το οποίο ήταν πιθανόν μια σπηλιά στο αντίθετο μέρος (του φαραγγιού) όπου σήμερα είναι ένα παρεκκλήσι (της Ζωοδόχου Πηγής). Κοντά σε αυτό το μέρος παρατηρήσαμε ρίζες δάφνης², πιθανότατα υπολείμματα από το ξύλο που ο Πausανίας περιγράφει να υπάρχει κάτω από το άντρο. Όλη η εκσκαφή κάτω από τον βράχο που υποθέτουμε ότι η εικόνα του Θεού φυλάσσονταν, ήταν πολύ ρηχή για να ήταν το άντρο. Κοντά σε αυτό φαίνονται δύο πηγές, της Λήθης και της Μνημοσύνης. Αυτές φαίνεται να συνεισφέρουν στο να φουσκώνει ο ποταμός Έρκυνα.. ”

Απεβίωσε από φυματίωση κατά την επιστροφή του στις 8 Φεβρουαρίου του 1796 στο Μπαθ της Αγγλίας.

Εικόνα 10. Προμετωπίδα του έργου του «*Flora Graeca*» με τον Παρνασσό.

‘Ο λόφος με το " Άντρο του Τροφωνίου "

Εικόνα 11. Έργο του Ferdinand Bauer. Σκίτσο με μολύβι και πένα με μελάνι - 28 Ιουνίου 1787.

© Bodleian Libraries, University of Oxford – Άδεια χρήσεως : (CC-BY-NC 4.0.)

Διακρίνονται δύο περιηγητές. Ο ένας από αυτούς με υψωμένο το χέρι, δείχνει προς την απέναντι πλευρά το σπήλαιο όπου βρίσκεται σήμερα το εκκλησάκι της «Αγίας Ιερουσαλήμ» (Ζωοδόχου πηγής) και το οποίο διακρίνεται στα αριστερά και πάνω ακριβώς από τα άλλα δυο σπήλαια. Με αυτόν το τρόπο επιδιώκει να περιγράψει το τοπίο και να εντοπίσει την θέση του αρχαίου άντρου.

Μία άλλη πλευρά του λόφου με το " Άντρο του Τροφωνίου "

Εικόνα 12. Έργο του Ferdinand Bauer. Σκίτσο με μολύβι και πένα με μελάνι - 28 Ιουνίου 1787.

© Bodleian Libraries, University of Oxford – Άδεια χρήσεως : (CC-BY-NC 4.0.)

Έχοντας περιγράψει το όλο τοπίο, είναι πεπεισμένος όπως και στην προηγούμενη εικόνα, ότι το άντρο που δεν έχει ακόμα βρεθεί, ήταν στο σπήλαιο της «Αγίας Ιερουσαλήμ» στο φαράγγι της Κρύας .

"Μία αρχαία πηγή στη Λιβαδειά"

Εικόνα 13. Έργο του Ferdinand Baue . Σκίτσο με μολύβι και πένα με μελάνι - 28 Ιουνίου 1787 .

© Bodleian Libraries, University of Oxford, – Άδεια χρήσεως : (CC-BY-NC 4.0.)

18 Μέσα από το μέγεθος της ζωγραφιάς και την αγριότητα του τοπίου, αναδύεται μια καθημερινή σκηνή της Λιβαδειάς. Τον τόπο που άλλοτε οι αρχαίοι έπαιρναν χρησμούς, οι υπόδουλοι Έλληνες τον έχουν μετατρέψει σε τόπο καθημερινής τους αναψυχής και ξεκούρασης.

Άποψη της πόλης από το σπήλαιο της «Αγίας Ιερουσαλήμ» το οποίο θεωρούσε ως το " Άντρο του Τροφωνίου "

Εικόνα 14. Έργο του Ferdinand Bauer. Σκίτσο με μολύβι και πένα με μελάνι - 28 Ιουνίου 1787 .
Ferdinand Bauer - © Bodleian Libraries, University of Oxford, – Άδεια χρήσεως : (CC-BY-NC 4.0.)

Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται το ρέμα του «Ξηριά» και ο λόφος του κάστρου με τον πύργο «των τιμών» στην κορυφή.
Στο βάθος δεξιά διαφαίνεται αχνά ο μιναρές από το τζαμί που βρίσκονταν στο «Λυκοχώρι».

Louis Francois Cassas (1756 -1827)

Εικόνα 15. Louis-François Cassas

Υδατογραφία του ζωγράφου Denon Vivant Dominique, baron, του 1786.

Μουσείο Λούβρου (Paris, musée du Louvre, D.A.G. RF11687-recto).

Άδεια χρήσης : Photo (C) RMN-Grand Palais (musée du Louvre) / Michèle Bellot / Portrait de Louis-François Cassas

Γάλλος αρχιτέκτονας, διακεκριμένος ζωγράφος τοπίων και αρχαιολόγος.

Μεγάλωσε με καλλιτεχνική εκπαίδευση και σπούδασε στο Παρίσι, στην Τούρς, και μετέπειτα στη Ρώμη. Μελέτησε πολλές αρχαιότητες στην Ιταλία. Δάσκαλός του υπήρξε ο φημισμένος ζωγράφος Jacques-Louis David.

Το 1784 συνόδευσε τον Γάλλο πρεσβευτή στην τότε οθωμανική αυτοκρατορία, κόμη Choiseul Gouffier, κατά την αποστολή του στην Κωνσταντινούπολη.

Στη διάρκεια των ετών 1784-1787 ταξίδεψε στην Ελλάδα τη Μικρά Ασία και τους Αγίους Τόπους, όπου ζωγράφισε για λογαριασμό του Gouffier, τον δεύτερο τόμο του βιβλίου " *Voyage pittoresque de la Grèce*".

Επισκέφθηκε περιοχές της τουρκοκρατούμενης Ελλάδος, μεταξύ αυτών τούς Δελφούς, την Ελάτεια την Χαιρώνεια και την Λιβαδειά.

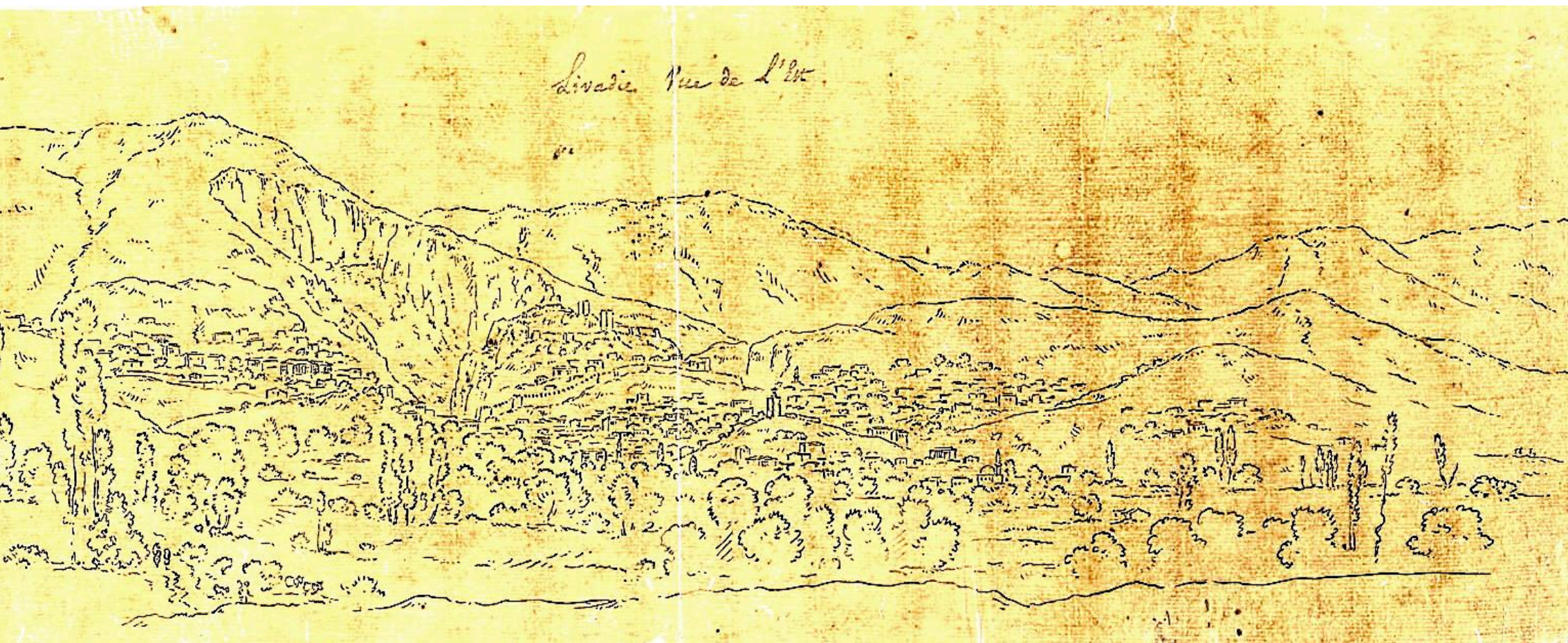
Στην τελευταία ζωγράφισε το πανόραμα της πόλης και την περιοχή της Κρύας.

Επιστρέφοντας στη Γαλλία το 1792, μέσα στην Γαλλική Επανάσταση, εξέδωσε το βιβλίο " *Voyage Pittoresque de la Syrie, de la Phénicie, de la Palestine, et de la Basse Egypte*".

Εκεί, αποτυπώθηκαν πολλά τοπία και μνημεία του πολυετούς ταξιδιού του.

Απεβίωσε στις Βερσαλλίες το 1827.

Πανοραμική άποψη της πόλης

Εικόνα 16. Έργο του Louis Francois Cassas. Σκίτσο με μαύρο μελάνι σε χαρτί ανίχνευσης. 1787, Μουσείο Λούβρου.
Άδεια χρήσης: Photo (C) RMN-Grand Palais / Vue panoramique de Livadhia.

Στο έργο αυτό, με έκπληξη βλέπουμε το τεράστιο μέγεθος της πόλης 35 χρόνια πριν την έναρξη της επανάστασης του 1821. Σε πρώτο πλάνο συστάδες δένδρων (λεύκες) και στα αριστερά η συνοικία του «Λυκοχωρίου». Στη συνέχεια η χαράδρα με το κάστρο της πόλης. Στο κέντρο και δεξιότερα, διακρίνονται οι μιναρέδες τριών τζαμιών και ο πύργος της «Ώρας» που ήταν ακόμα φρουρωτός. Στο άκρο, τέρμα δεξιά, η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής.

Το " Άντρο του Τροφωνίου " στη Λιβαδειά

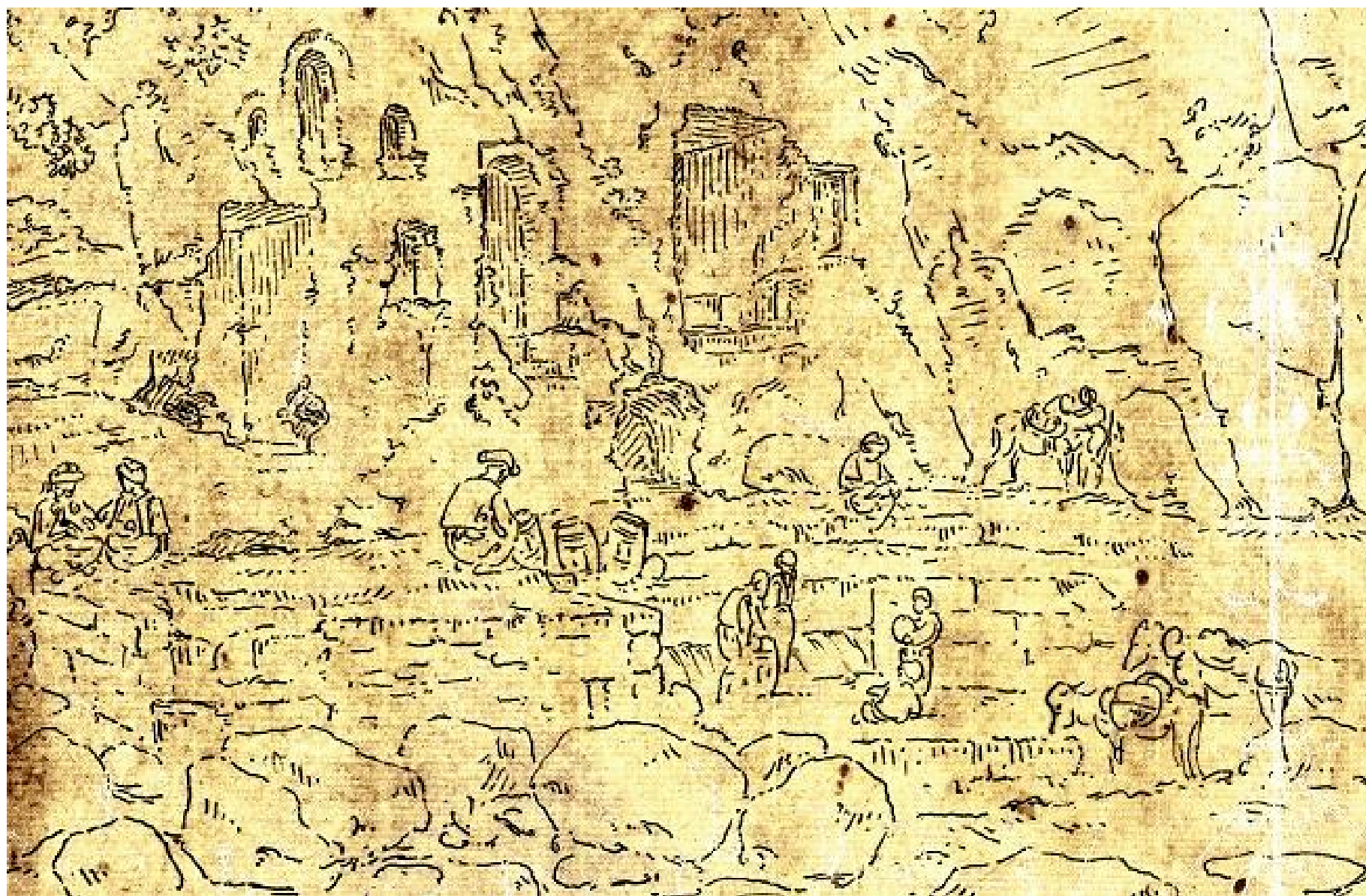
Εικόνα 17. Έργο του Louis Francois Cassas .Σκίτσο με μαύρο μελάνι σε χαρτί ανίχνευσης. 1787, Μουσείο Λούβρου.

Άδεια χρήσης : Photo (C) RMN-Grand Palais / Paysage rocheux à Livadia..

Άποψη του χώρου της Κρύας με τον Πύργο, το γεφύρι και τις πηγές στον χώρο των κογχών.

- 22 Σε πρώτο επίπεδο διακρίνονται οι άνθρωποι με τα υποζύγια τους να διαβαίνουν τη γέφυρα, ενώ άλλοι ξεκουράζονται στις βρύσες των πηγών Λήθης και Μνημοσύνης .

Λεπτομέρεια του πρώτου επιπέδου της προηγούμενης εικόνας (17)

Εικόνα 18. Έργο του Louis Francois Cassas. Σκίτσο με μαύρο μελάνι σε χαρτί ανίχνευσης. 1787, Μουσείο Λούβρου.

Άδεια χρήσης: Photo (C) RMN-Grand alais / Paysage rocheux à Livadia.

Σκηνές καθημερινότητας μιας άλλης εποχής στις πηγές της Κρύας.

Αριστερά δύο Οθωμανοί συζητούν, ενώ λίγο πιο πέρα κάποιος άλλος γεμίζει τα βαρέλια του με νερό. Το ίδιο κάνουν και κάποιοι άλλοι στις από κάτω κρήνες μαζί με τα παιδιά τους. Διψασμένα υποζύγια δροσίζονται κι αυτά με την σειρά τους.

John Bacon Sawrey Morritt (1772 -1843)

Εικόνα 19. John Bacon Sawrey Morritt

Υδατογραφία, έργο αγνώστου καλλιτέχνη.
Ιδιοκτησία της Mortham Estates (Trustees) Ltd.
Άδεια χρήσης : Sir Andrew Morritt.

Άγγλος πολιτικός, ακαδημαϊκός, περιηγητής και μεγάλος λάτρης της κλασσικής Ελλάδας.

Σπούδασε στο St. John's College του Cambridge, από όπου αποφοίτησε το 1794.

Την ίδια χρονιά ξεκίνησε το ταξίδι του για την Ελλάδα και τη Μικρά Ασία συνοδευόμενος από έναν άγνωστο μέχρι σήμερα ζωγράφο και έχοντας για εφόδιο τις εξαιρετικές γνώσεις του στην ελληνική και λατινική λογοτεχνία.

Στις 3 Ιανουαρίου του 1795 έμεινε στην Λιβαδειά.

Επέστρεψε στην πατρίδα του το 1796 όπου ασχολήθηκε με την πολιτική και εξελέγη στη Βρετανική Βουλή.

Υπήρξε μέλος της "Dilletanti Society" και κατόπιν του "Travellers Club".

Εξέδωσε αρχαιολογικές εργασίες και δημοσίευσε σπουδές πάνω στην ελληνική ποίηση.

Όλες οι ταξιδιωτικές του εμπειρίες καταγράφηκαν στην αλληλογραφία που είχε με την οικογένειά του κατά τη διάρκεια αυτών των ταξιδιών και εκδόθηκαν το 1914 στο βιβλίο :

"The letters of John B. S. Morritt of Rokeby. Descriptive of journeys in Europe and Asia Minor in the years 1794-1796".

Απεβίωσε στην Αγγλία το 1843.

Οι αναθηματικές κόγχες, με το γεφύρι και τον ανατολικό πύργο του κάστρου

Εικόνα 20. Έργο αγνώστου καλλιτέχνη.Υδατογραφία. Ιανουάριος 1795 - Ιδιοκτησία της Mortham Estates (Trustees) Ltd.

Άδεια χρήσης : Sir Andrew Morritt.

Στην ακουαρέλα αυτή ο άγνωστος μέχρι σήμερα ζωγράφος επηρεασμένος από το ρεύμα της εποχής και την υπερβολή απεικονίζει τον χώρο των πηγών με έντονα χρώματα. Σε πρώτο πλάνο, διακρίνονται οι συστοιχίες των Οθωμανικών κρηνών και σε δεύτερο η παρουσίαση των κογχών. Εντύπωση προκαλεί το μεγάλο ύψος του πάνω τείχους στο δυτικό άκρο αλλά και το υπερυψωμένο τόξο του γεφυριού, εικόνα τελείως διαφορετική από εκείνη που είχαμε .

Λεπτομέρεια της προηγούμενης εικόνας (20)

Εικόνα 21.

Από το ημερολόγιό του αντιγράφουμε:

“...3 Ιανουαρίου 1795,

Έπειτα κάναμε το «καθήκον» μας και επισκεφτήκαμε το «Μαντείο του Τροφωνίου» στην Λιβαδεια.

Σε διαβεβαιώ ότι όλο το ταξίδι αξίζει τον κόπο για την ώρα από την στιγμή που είσαι εδώ και κοιτάξεις γύρω σου...”

(MORRITT, John Bacon Sawrey. *The letters of John B. S. Morritt of Rokeby. Descriptive of journeys in Europe and Asia Minor in the years 1794-1796*, London, J. Murray, 1914).

«Το σπήλαιο του Τροφωνίου»

Εικόνα 22. Υδατογραφία, έργο αγνώστου καλλιτέχνη. Ιανουάριος 1795 – Ιδιοκτησία της Mortham Estates (Trustees) Ltd.

Άδεια χρήσης : Sir Andrew Morritt.

Διακρίνουμε την έντονη αντίθεση με την οποία χωρίζει ο καλλιτέχνης το σχέδιο στα δύο. Τον σκιώδη λόφο αριστερά, και τον ήπιο λόφο δεξιά με τον «Ξηριά». Για να αποδώσει το αίσθημα του ύψους του λόφου χρησιμοποιεί δυο ανθρώπινες φιγούρες στις όχθες του χειμάρρου. Αριστερά το σπήλαιο της «Αγίας Ιερουσαλήμ».

Διαπιστώνουμε την κοινή πεποίθηση των περιηγητών της εποχής ότι η ύπαρξη του άντρου του Τροφωνίου ήταν σε αυτό το σπήλαιο.

Sir Robert Smirke (1780-1867)

Εικόνα 23. Sir Robert Smirke

Χαρακτικό του ζωγράφου John Jackson του 1814.
Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων του Λονδίνου - NPG 2672
Άδεια χρήσης : (CC BY-NC-ND 3.0)

Άγγλος αρχιτέκτονας και ένας από τους ηγέτες της αναβίωσης της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής, ιδιαίτερα στη Μεγάλη Βρετανία.

Έχοντας ως εφόδιο τις σπουδές του στη Βασιλική Ακαδημία, στα Ελληνικά και τα Λατινικά, μαζί με την αρχιτεκτονική και το σχέδιο, ξεκίνησε με τον αδελφό του Richard ένα *“Grand Tour”* από το 1801 έως το 1805.

Κατά το 1802 έφθασε στην Ελλάδα, όπου έμεινε συνεπαρμένος από τα αρχαία μνημεία της Αθήνας.

Μεταξύ άλλων σημαντικών περιοχών που επισκέφθηκε ήταν η Ολυμπία, η Κόρινθος, οι Δελφοί, η Θήβα και η Λιβαδειά, όπου εκεί σχεδίασε μία άποψη μέρους της πόλης καθώς και την περιοχή της Κρύας.

Γυρίζοντας από την Ελλάδα, ασχολήθηκε έντονα με την κατασκευή και την αρχιτεκτονική κτηρίων, όντας ο πρώτος που χρησιμοποίησε για πρώτη φορά μπετόν και χυτοσίδηρο στα κτήρια.

Εκλέχτηκε Συνεργάτης της Βασιλικής Ακαδημίας στις 7 Νοεμβρίου 1808, και πλήρης Ακαδημαϊκός στις 11 Φεβρουαρίου 1811.

Το διπλωματικό του έργο αποτελούταν από σχέδια ανασυγκρότησης της Ακρόπολης της Αθήνας .

Πολλά από τα σπουδαία κτήρια του Λονδίνου, όπως το θέατρο *“Covent Garden”*, αλλά και η πρόσοψη του *“Βρετανικού Μουσείου”*, σχεδιάστηκαν από αυτόν.

Υπήρξε μέλος της *“Antiquarian Society”* (Κοινωνίας των αρχαιολόγων) αλλά και της Λέσχης αρχιτεκτόνων.

Απεβίωσε το 1867 στο Cheltenham της Αγγλίας σε ηλικία 86 ετών.

Άποψη της Λιβαδειάς με τη γέφυρα του «Αχμέτ Μπέη» που βρισκόταν στη σημερινή οδό Ι. Λάππα

Εικόνα 24. Έργο του Sir Robert Smirke. Υδατογραφία, μολύβι, πένα και καφέ μελάνι σε μπεζ υφαντό καμβά. Μεταξύ 1802-1804. Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection. Άδεια χρήσης : Public domain.

Η ύπαρξη μεγάλων κτηρίων φανερώνει την ευμάρεια της πόλης κατά την Τουρκοκρατία. Αριστερά της γέφυρας διακρίνεται ανέμη μύλου και στο κέντρο η πυκνοκατοικημένη συνοικία του «Λυκοχωρίου». Στο βάθος δεξιά το κάστρο και πιο κάτω ο μιναρές από το Τζαμί του «Γαζή Ομέρ Μπέη». Εντυπωσιάζει η καταπληκτική γκάμα χρωμάτων του έργου.

Λεπτομέρεια της προηγούμενης εικόνας (24)

Εικόνα 25. Στο πρώτο επίπεδο, δύο Οθωμανοί συζητούν απολαμβάνοντας το τοπίο.

Διακρίνουμε ακόμα, ξύλινο φράγμα ανάσχεσης της ροής του ποταμού, ώστε να οδηγηθεί το ένα τμήμα αυτού πιθανόν σε βιομηχανικά κτήρια και το άλλο τμήμα του για το πότισμα των περιβολιών των κατοίκων της πόλης. Στα αριστερά του γεφυριού, ο Μύλος του «Αχμέτ Μπέη».

Το γεφύρι της «Κρύας»

Εικόνα 26. Έργο του Sir Robert Smirke. Σκίτσο με μολύβι και πένα σε γκριζα μελάνι - Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection. Μεταξύ 1802-1804. Άδεια χρήσης : Public domain.

Άποψη του γεφυριού και των αναθηματικών κογχών. Στις πηγές, ζώα ξεδιψούν στο ποτάμι, δίπλα στους ανθρώπους που ξεκουράζονται και αυτοί με την σειρά τους. Στο βάθος αρχοντικά της περιοχής της «Κρύας». Σύμφωνα με το σχέδιο του S.W.Gell στην σελίδα (47), στην θέση της πρώτης φιγούρας αριστερά, συνήθιζε να ξεκουράζεται ο Βοεβόδας (Στρατιωτικός Διοικητής) της Λιβαδειάς.

Sir William Gell (1777 – 1836)

Εικόνα 27. Sir William Gell

Έργο σε μολύβι και χαρτί του ζωγράφου Cornelius Varley του 1816.
Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων του Λονδίνου - NPG 5086
Άδεια χρήσης : (CC BY-NC-ND 3.0)

Άγγλος περιηγητής, αρχαιολόγος και πολύ σημαντικός τοπογράφος με αριστοκρατική καταγωγή και πολύ αξιόλογη κλασική παιδεία.

Πρώτη φορά επισκέφτηκε την Ελλάδα κατά το 1801, ευρισκόμενος σε διπλωματική αποστολή.

Με οδηγό του τον Πausanias και τον Strabon, πραγματοποίησε και άλλες επισκέψεις στην Ελλάδα τα επόμενα χρόνια.

Το 1807 έγινε μέλος της αδελφότητας των *"Dilettanti"* η οποία στη συνέχεια τον εξουσιοδότησε να επισκεφτεί την Ελλάδα από το 1810 μέχρι το 1811.

Υπήρξε στενός φίλος του Λόρδου Βύρωνα, ο οποίος τον αποκαλούσε «Κλασικό Gell» λόγω και της μεγάλης του παιδείας σχετικά με την αρχαία Ελλάδα, καθώς και του Άγγλου αρχαιολόγου και ζωγράφου Edward Dodwell με τον οποίο ταξίδεψαν μαζί στην Πελοπόννησο σε διπλωματική αποστολή.

Επισκέφθηκε τη Λιβαδειά το 1801, το 1805, καθώς και το 1810 με 1811, όπου σχεδίασε πληθώρα σκίτσων με πολλές απόψεις της πόλης, δίνοντάς μας σημαντικά στοιχεία για την τότε εικόνα της.

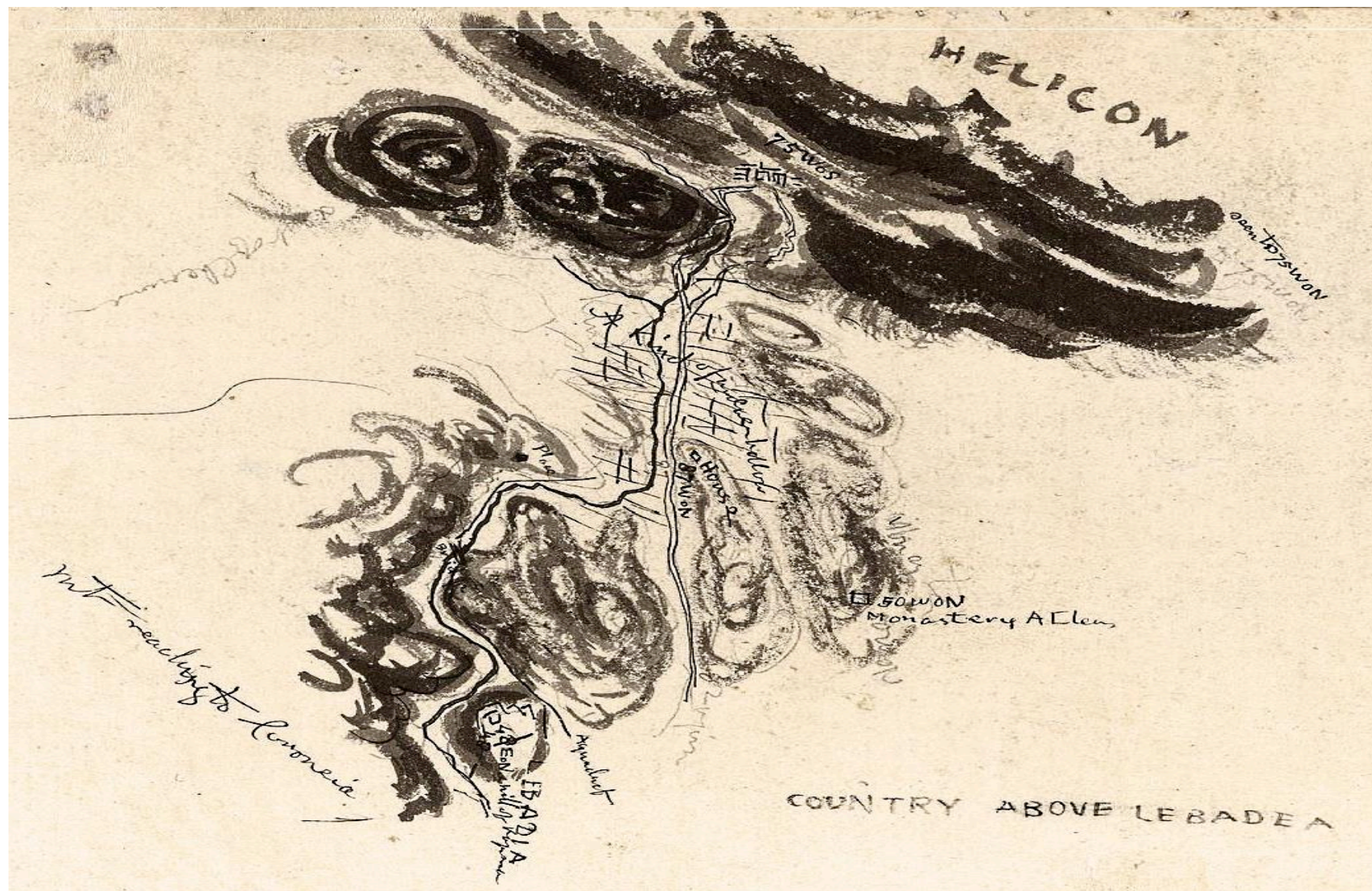
Στην συνέχεια μετέβη στην Ιταλία συνοδεύοντας την πριγκίπισσα Καρολίνα.

Εξέδωσε πολλά βιβλία και άφησε εκατοντάδες σχέδια και ζωγραφιές, όπου σε όλα τον χαρακτηρίζει η ακρίβεια και η λεπτομέρεια.

Για τη Λιβαδειά και τα περίχωρά της υπάρχουν αρκετές περιγραφές που περιλαμβάνονται στο βιβλίο του: *«The itinerary of Greece containing a hundred routes in Attica, Boeotia, Phocis»* 1827.

Από το 1820 έως τον θάνατό του το 1836 έζησε στη Ρώμη. Ετάφη στη Νάπολη.

Η περιοχή της « Χώρας της Λιβαδειάς »

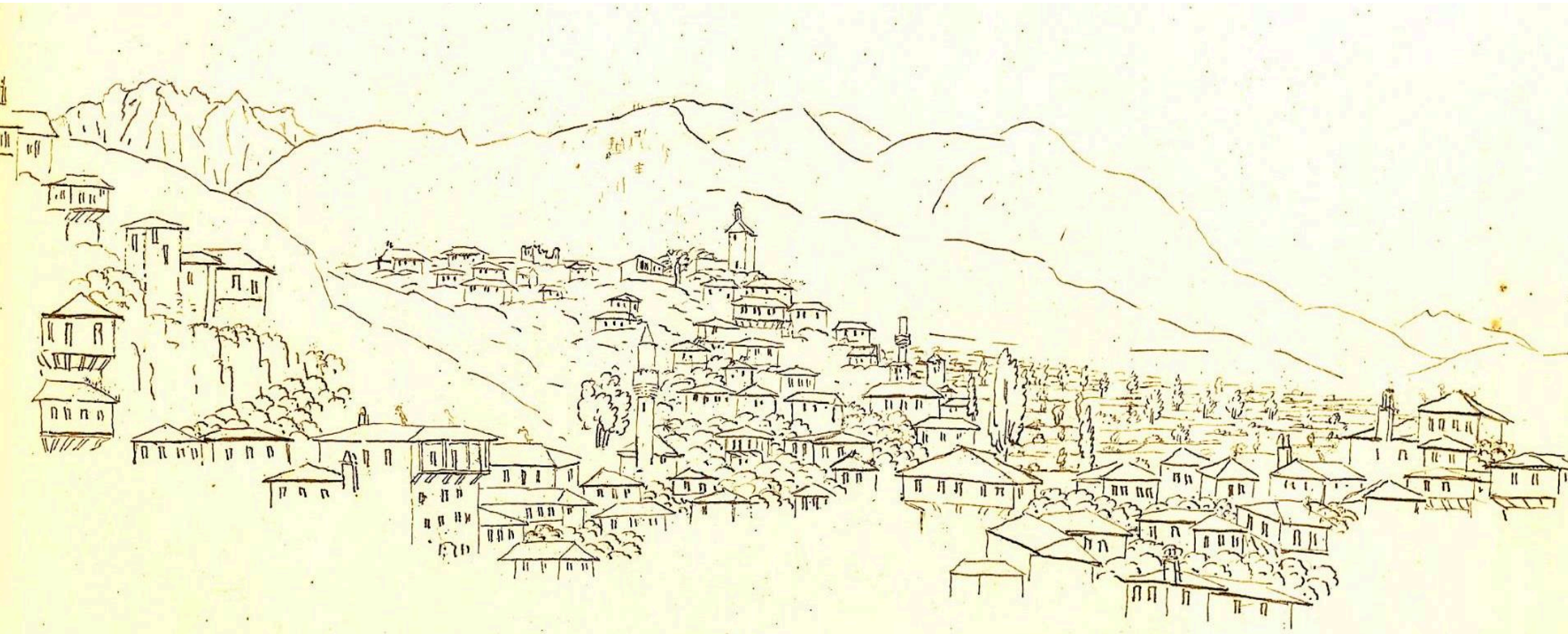

Εικόνα 28. Έργο του Sir William Gell - Πένα και μολύβι σε καφέ μελάνι -1810 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Τοπογραφική κάτοψη της Λιβαδειάς και της ευρύτερης περιοχής, με σημειώσεις του W.Gell. Διακρίνεται το ποτάμι της «Ερκυνας» με τούς γύρω λόφους της πόλης.

Η συνοικία του «Σταροπάζαρου» και η δυτική πλευρά της πόλης, από την συνοικία του «Βοεβόδα» έως την Ταμπάχνα το 1801

Εικόνα 29. Έργο του Sir William Gell. Πένα και μελάνι - 10 Ιουλίου 1801 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence under a Creative Commons.

Στο πρώτο από τα τρία σκίτσα που δημιούργησε την ίδια μέρα, σχεδιάζει τη γειτονιά από την περιοχή του «μεγάλου του Βοεβόδα» μέχρι την περιοχή της Ταμπάχνας. Παρατηρούμε σημαντικά ιστορικά στοιχεία στη Λιβαδειά της Τουρκοκρατίας. Τη φρυκτωρία, στον πύργο όπου αργότερα μετονομάστηκε σε πύργο της «Ωρας», καθώς και το τετραόροφο κτήριο που δεσπόζει και πιστεύουμε ότι σύμφωνα με τις περιγραφές περιηγητών και ιστορικών, πρόκειται για το μέγαρο - σεράι του Βοεβόδα στην θέση του σημερινού «Νερόμυλου».

Κοντά του το τζαμί του γνωστό και ως τζαμί του «Σταροπάζαρου», ακριβώς στη θέση του σημερινού Μητροπολιτικού ναού. Στο βάθος διακρίνεται ο μιναρές του τζαμιού του «Γαζή Ομέρ Μπέη», του μοναδικού που διασώζεται έως σήμερα.

Σημειώσεις του W.Gell για τη Λιβαδειά:

- «...Στη Λιβαδειά υπάρχει Βοεβόδας ως κυβερνήτης και ένας Καδής, ως δικαστής, με αρκετό πληθυσμό Ελλήνων και Τούρκων μαζί. Αυτός φαίνεται γενικά να κατευθύνεται από τους ντόπιους άρχοντες της πόλης, μεταξύ των οποίων η οικογένεια του Λογοθέτη που είναι η πιο ισχυρή.
- Το σπίτι του Λογοθέτη, ένα απογοητευτικά παρατημένο σπίτι, αφού ήταν κρύο και βρόμικο ³.
- Η πόλη είναι όμορφη καθώς εμφανίζεται από τα βόρεια, απλωμένη στις δύο πλευρές του φαραγγιού.
- Οι πηγές του ποταμού «Έρκυνα» φαίνονται κάτω από το κάστρο μέσα σε ένα βαθύ βραχώδες λαγκάδι.
- Μία από τις δύο πηγές, υποτίθεται ότι είναι ζεστή και ονομάζεται Λήθη. Αυτή η οποία αναδύεται από τη σπηλιά έχει διακοσμηθεί τη σύγχρονη εποχή με σύγχρονη κατασκευή.
- Πάνω από αυτήν υπάρχει άλλη μία τεχνητή σπηλιά και μέσα σε αυτήν υπάρχουν καθίσματα.
- Γύρω από τη σπηλιά η αρχαία διακοσμημένη ζωφόρος είναι ακόμα ορατή.

- Ψηλότερα πάνω στο λαγκάδι, στην άλλη πλευρά του φαραγγιού και μπροστά στον γκρεμό, υπάρχει μια σπηλιά, τώρα παρεκκλήσι, στο οποίο δεν υπάρχει πρόσβαση παρά μόνο με αλυσίδα (‘‘Αγία Ιερουσαλήμ’’).
- Ο βράχος είναι εκεί φανερά τεχνητά σκαμμένος και υπάρχουν σημάδια στο πάτωμα όπου κολώνες ή ιερά φαίνεται να υπήρχαν.
- Στη μοντέρνα πόλη βρίσκονται πολλές επιγραφές. Εδώ υπάρχει σχολείο και βιβλιοθήκη.
- Μια ασυνήθιστη περίπτωση για αυτήν τη χώρα είναι ένας πύργος με ένα ρολόι το οποίο είναι εμφανές στη Λιβαδειά.
- Η πόλη λέγεται να έχει 2.400 σπίτια.
- Το κάστρο είχε δυνατή αντίσταση στους Τούρκους το 1694.
- Εξετάζοντας τον απομονωμένο λόφο 14 λεπτά κάτω από τη μοντέρνα πόλη, δεξιά του δρόμου προς Κάπραινα ⁴ και αριστερά του δρόμου προς Θήβα, κοντά σε μία γέφυρα που διασχίζει τον ποταμό, θα βρούμε μια εκκλησία⁵ στην οποία υπάρχουν μάρμαρα και επιγραφές, ενώ στον λόφο υπάρχουν πολλά λείψανα κτηρίων καθώς και αρχαία πλακάκια στην πλευρά της παλιάς πόλης.
- Έχοντας κατέβει από την Λιβαδειά, αφήνουμε τον μικρό λόφο της αρχαίας πόλης κατά μήκος του ποταμού και συνεχίζουμε...».

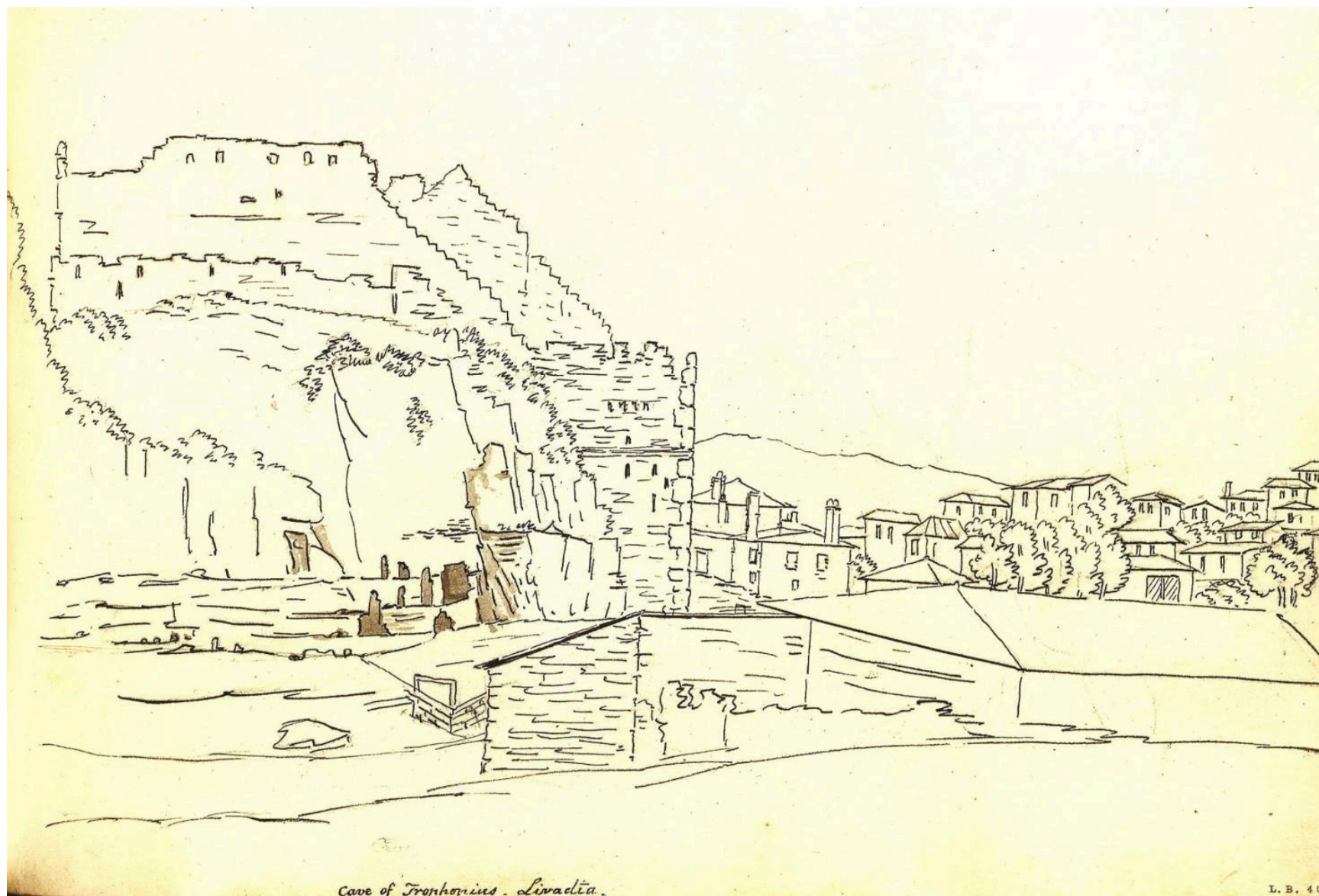
Εικόνα 30. (Λεπτομέρεια της εικόνας 29)

³ Με έκπληξη διαπιστώνουμε την αρνητική του άποψη για το σπίτι του Λογοθέτη, σε αντίθεση με τους άλλους περιηγητές που είχαν φιλοξενηθεί εκεί κατά καιρούς

⁴ Κάπραινα = Χαιρώνεια

⁵ Παλαιότερος ναός του Αγίου Βλασίου στην ίδια θέση.

‘ Αποψη του χώρου των πηγών

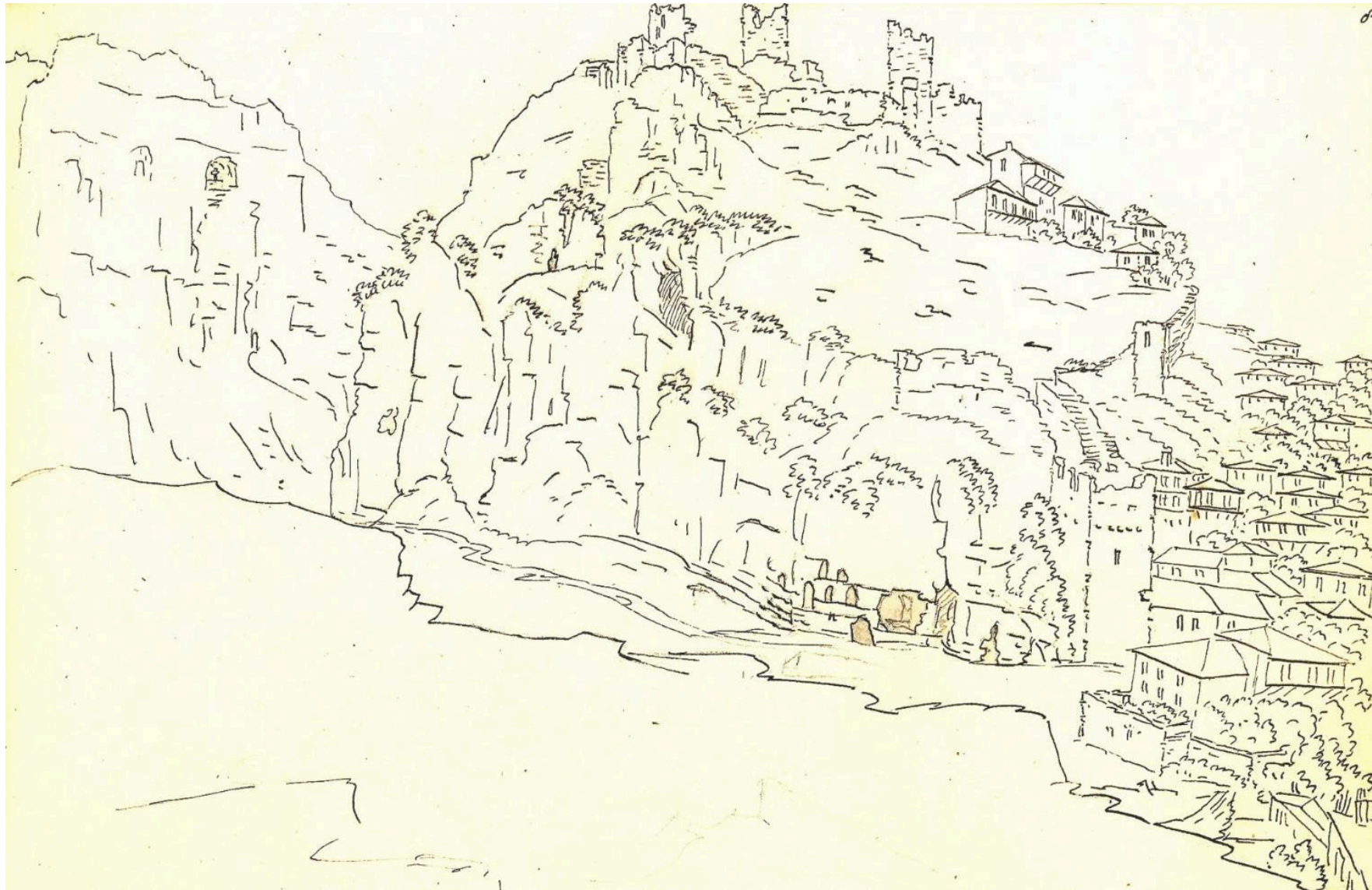

Εικόνα 31 ‘ Έργο του Sir William Gell. Πένα και μελάνι - 10 Ιουλίου 1801 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence under a Creative Commons

Διακρίνονται στα αριστερά σπίτια και αρχοντικά της περιοχής, ο πύργος του κάστρου καθώς και ο χώρος των κογχών του Μαντείου. Σε πρώτο πλάνο κτήρια στη σημερινή τοποθεσία του “XENIA” εμποδίζουν την θέα της γέφυρας.

‘ Άποψη του κάστρου και της γειτονιάς του

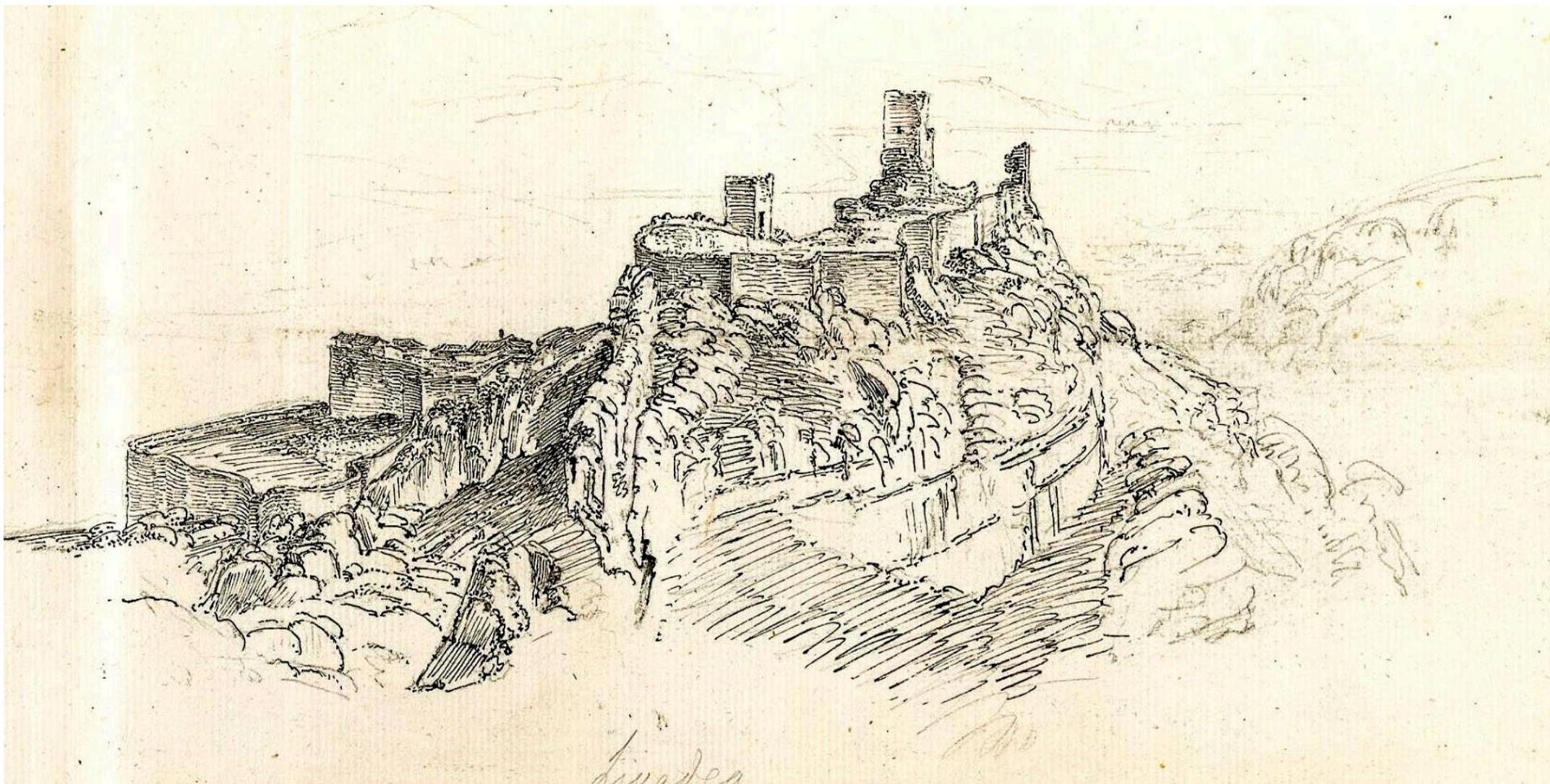

Εικόνα 32. Έργο του Sir William Gell. Πένα και μελάνι - 10 Ιουλίου 1801 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence under a Creative Commons

Στο τρίτο του σκίτσο ο Gell, αλλάζοντας την οπτική γωνία και ανεβαίνοντας στη θέση του βρίσκεται σήμερα η εκκλησία του Αγίου Αντωνίου, μας δίνει πληρέστερη άποψη του ανατολικού πύργου του κάστρου και απομονώνει την οικιστική παρουσίαση στο Μαχαλά του «Βοεβόδα» περιορίζοντας στο θέμα τη σπηλιά του Τροφωνίου. Διακρίνουμε επίσης στα δεξιά ένα μεγάλο τμήμα του πάνω Μαχαλά «Μασλαχετίν» που βρισκόταν στην περιοχή της εκκλησίας της Αγίας Άννας και έξω από το κάστρο, καθώς και μέρος των σπιτιών που υπήρχαν μέσα σε αυτό .

Το κάστρο από τα δυτικά

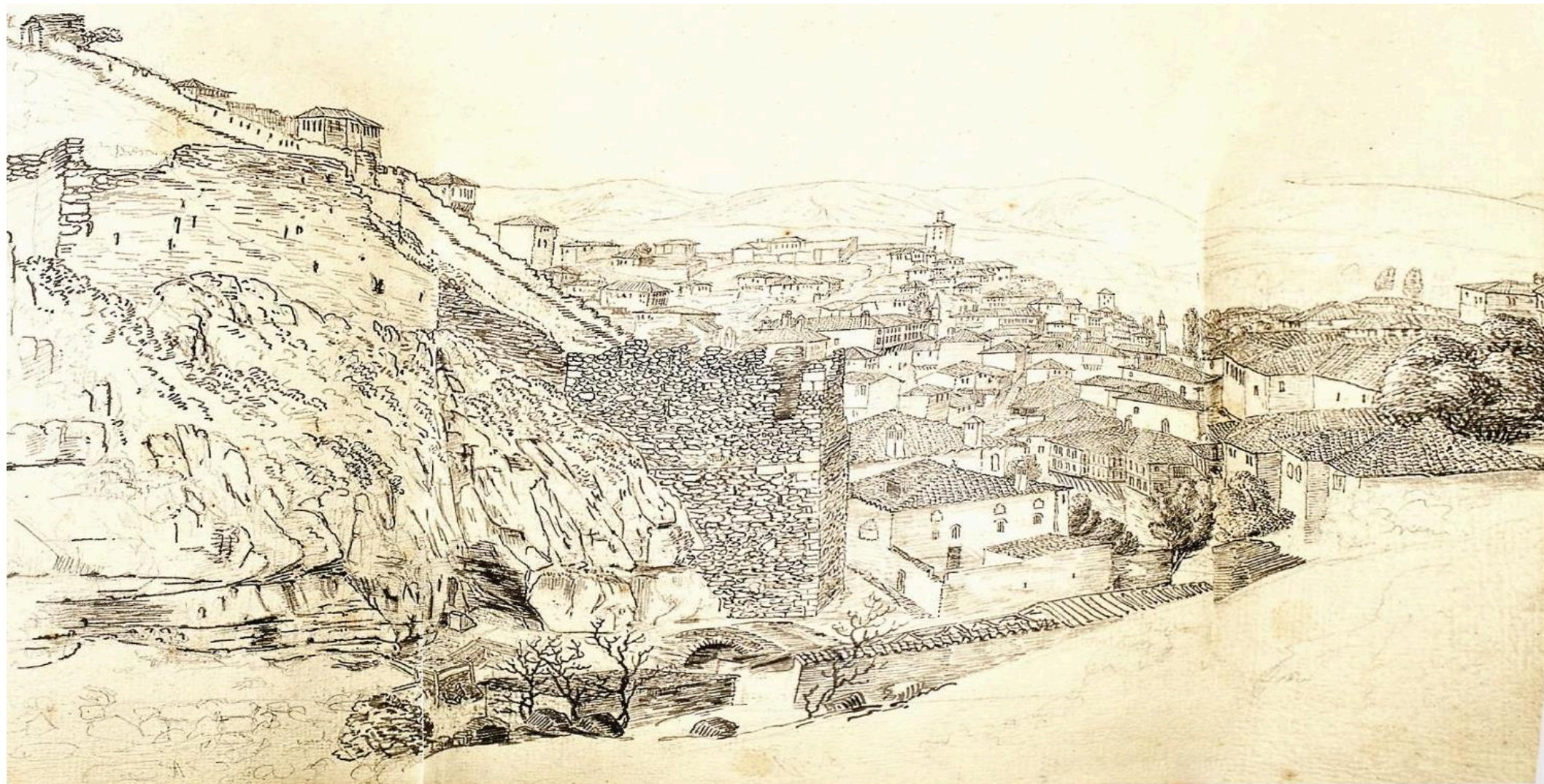

Εικόνα 33. Έργο του Sir William Gell. Πένα και μελάνι – 1811 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence

Το κάστρο από τα δυτικά της πόλης. Τα τείχη του απεικονίζονται χωρίς να έχουν υποστεί φθορές δίνοντας πιο πλήρη εικόνα για την τειχοποιία του. Εντός του δεύτερου οχυρωματικού επίπεδου παρατηρούμε την πυκνή ύπαρξη σπιτιών και στη δυτική πλευρά του κάστρου. Στην θέση του σημερινού ναού της Αγίας Σοφίας εντός του κάστρου, στέκεται οχυρωματικός Πύργος.

Άποψη της πόλεως από τα νότια

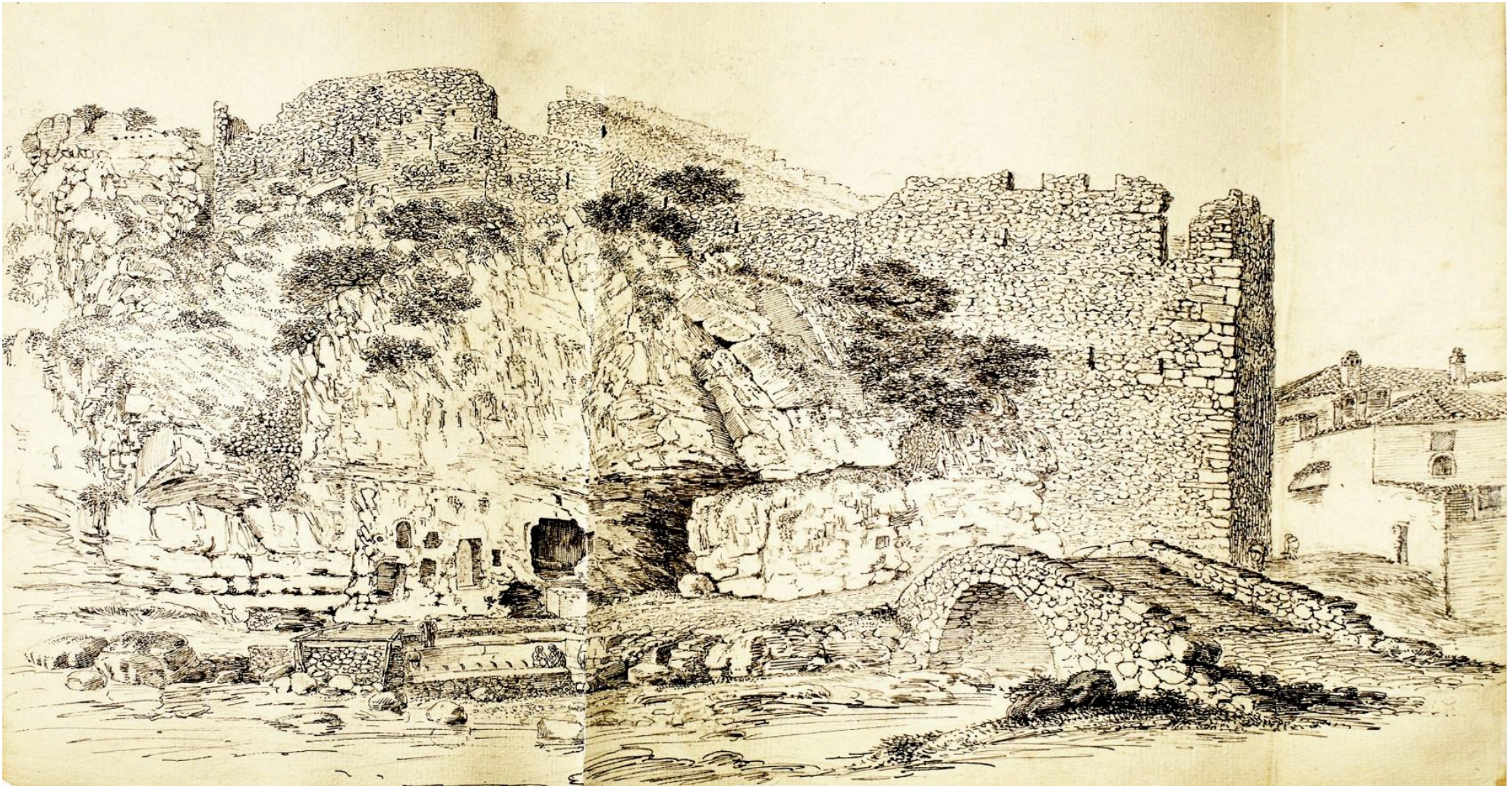
Εικόνα 34. Έργο του Sir William Gell. Μολύβι και πένα - 1811 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Στο σκίτσο απεικονίζεται ένα από τα σημαντικότερα σημεία της πόλης, ο ιερός χώρος του Μαντείου, το καταλανικό κάστρο, ο πύργος της φρουκτωρίας και μεγάλες οικοδομές των οποίων αναζητούμε τις χρήσεις τους.

Το μεγάλο τετραώροφο κτήριο με τα «σαχνεζιά», τα πολλά παράθυρα, καθώς και το τζαμί του «Σταροπάζαρου» κοντά του, είναι προφανώς όπως αναφέραμε στην σελίδα (34) το μέγαρο του Βοεβόδα της Λιβαδειάς. Το καταπληκτικό λεπτομερές σκίτσο σχεδιασμένο με «δυνατό» χέρι μας δίνει με μεγάλη ακρίβεια τη δομή της πόλης δέκα χρόνια πριν από την Επανάσταση. Δεν έχει παραλείψει καμία λεπτομέρεια από τη διάταξη της γειτονιάς όπως την έβλεπε από την περιοχή της εκκλησίας των Αγίων Αναργύρων. Εντύπωση μας κάνει το μέγεθος πολλών και μεγάλων οικοδομών πλησίον του κάστρου, καθώς και μερικών από αυτών «εν επαφή» με αυτό.

Οι αναθηματικές κόγχες με τις πηγές και το Τούρκικο υδραγωγείο

Εικόνα 35. Έργο του Sir William Gell. Μολύβι και πένα - 1811 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-Share Alike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Άνθρωποι ξεκουράζονται και δροσίζονται στις κρήνες του τούρκικου υδραγωγείου. Πάνω από αυτούς, το σπήλαιο με τον « οίκο του αγαθού δαίμονα ». Σύμφωνα με περιγραφή των περιηγητών, τις σκάλες που οδηγούσαν στο σπήλαιο τις έφτιαξε ο Βοεβόδας για να δροσίζεται μέσα σε αυτό καπνίζοντας τον ναργιλέ του κατά τούς ζεστούς μήνες του έτους.

Το κάστρο της Λιβαδειάς και η συνοικία «Μασλαχετίν» έξω από αυτό

Εικόνα 36. Έργο του Sir William Gell. Μολύβι και πένα - 1811 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Άποψη του κάστρου από τα νότια. Διακρίνονται σπίτια μέσα στο κάστρο με ξύλινα μπαλκόνια όπου σύμφωνα με τους περιηγητές, οι διαμένοντες καλλιεργούσαν πολλά κηπευτικά. Όμορφα αρχοντικά δεσπόζουν σε όλη την πυκνοκατοικημένη περιοχή, η οποία κατοικούνταν κυρίως από Τούρκους και καταστράφηκε τον Ιούνιο του 1821 κατά την εισβολή των Οθωμανών.

Η συνοικία του « Πάνω παζαριού » και του « Πάνω Τζαμιού »

Εικόνα 37. Έργο του Sir William Gell. Μολύβι και πένα - 1811 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Βρίσκονταν κάτω από τη σημερινή συνοικία του «Λυκοχωρίου», στις σημερινές οδούς Πλουτάρχου – Κορίνης - Δάφνης και αποτελούσε την άλλη σημαντική οδό της αγοράς της πόλης. Πολλά αρχοντικά και άλλα σπίτια της εποχής συνθέτουν ένα πολύ γραφικό σκηνικό μαζί με τα σοκάκια και τα σκαλιά, που οδηγούσαν στα πιο ψηλά της συνοικίας και στο «Πάνω Τζαμί». Τα πιο πολλά από αυτά, φτιαγμένα με ξύλινα υλικά, μαρτυρούν τον τρόπο με τον οποίο εξαπλώθηκε η πυρκαγιά και σε αυτήν την πλευρά της πόλης τον Ιούνιο του '21. Στο βάθος ο λόφος της «Κοιτσανόραχης» .

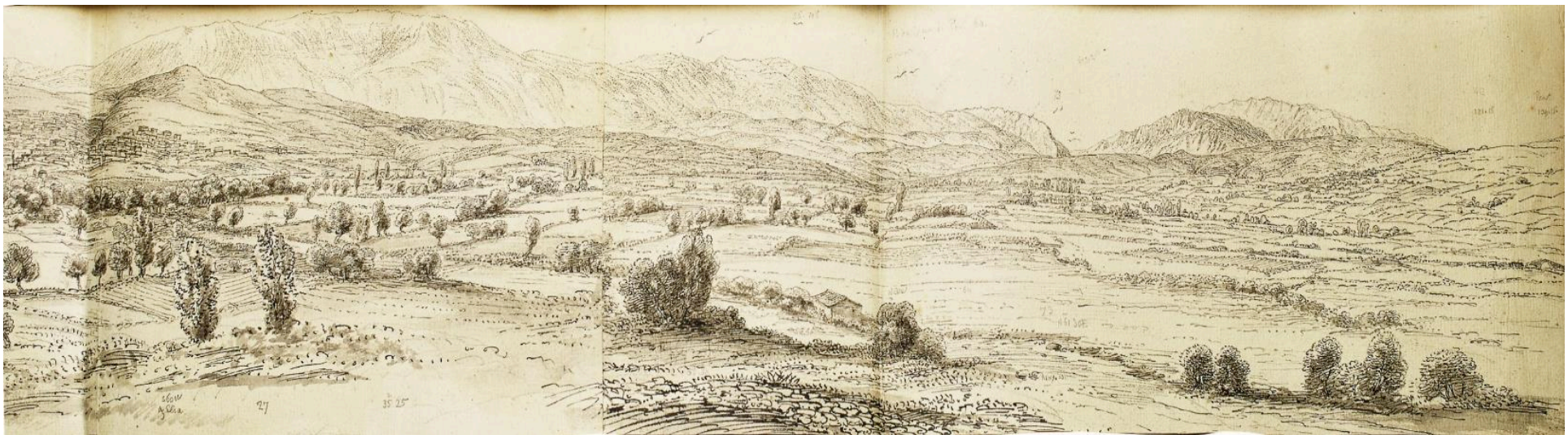
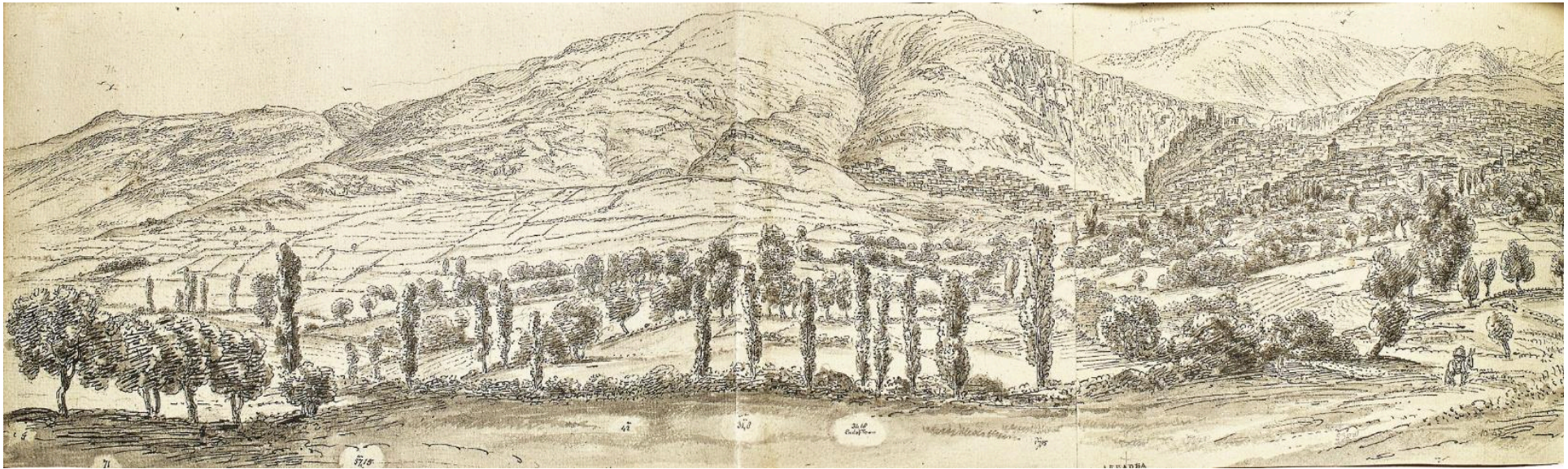
Στο ημερολόγιό του τον Νοέμβριο του 1805 ο Gell αναφέρει ότι : “...μένω στο σπίτι του Βασιλάκη που είναι τεχνίτης”

Για τον ίδιο αναφέρει και έξι χρόνια μετά όταν επισκέφτηκε την πόλη ξανά, σημειώνοντας κάτω από αυτό το σκίτσο :

“ ...Από το παράθυρο του Βασιλάκη στην Λιβαδειά...”

Η θέση από την οποία ζωγράφισε το σκίτσο αυτό, ήταν ανάμεσα στην σημερινή Μητρόπολη και την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου.

Πανόραμα Λιβαδειάς του 1811 από την εκκλησία του Αγίου Βλασίου

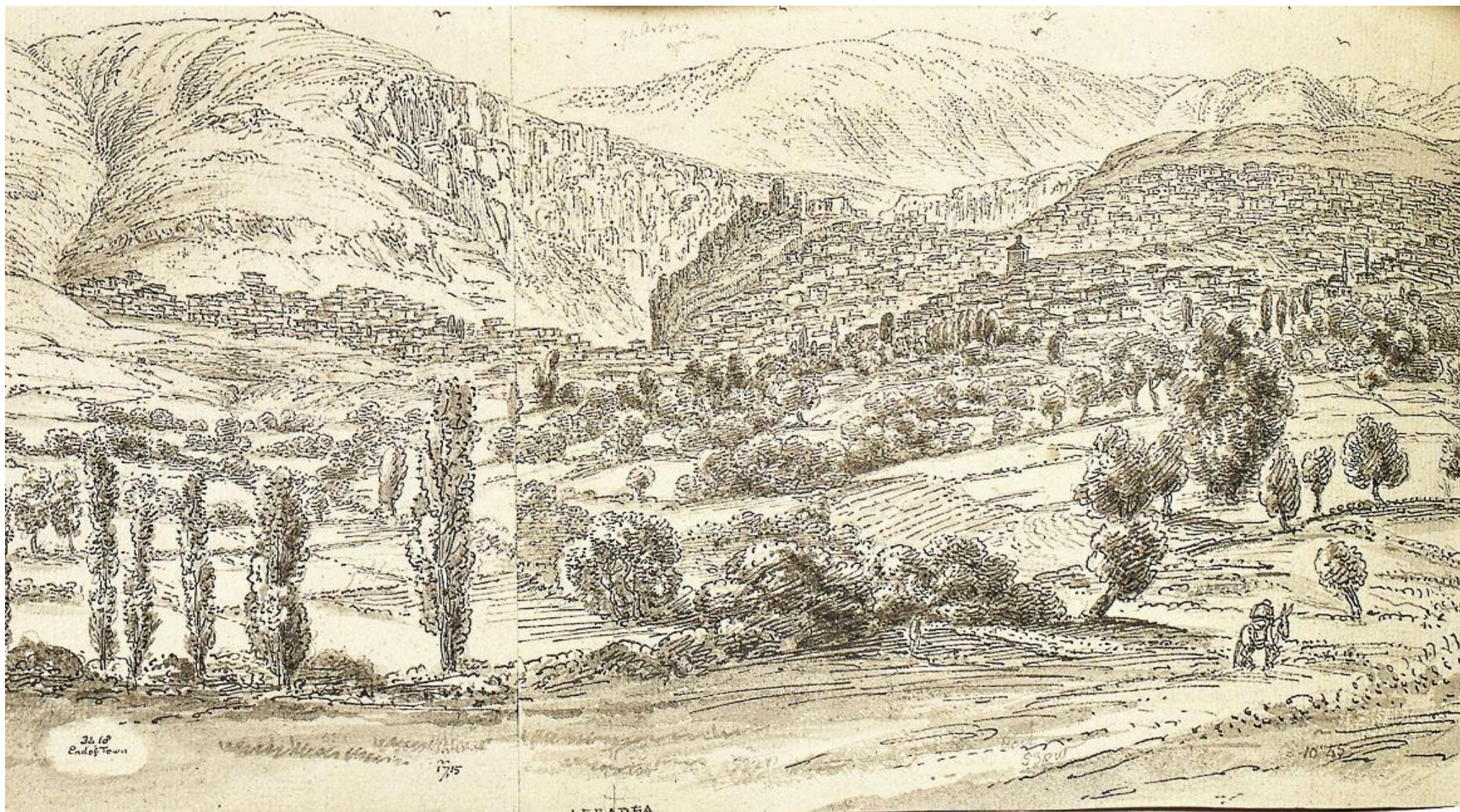

Εικόνα 38 & 39. Έργο του Sir William Gell. Μελάνι και πένα - 1811 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Δίπτυχο ενιαίου πανοράματος συνολικού πραγματικού μεγέθους 132 εκ. Ο περιηγητής το ζωγράφισε από την περιοχή της παλιάς εκκλησίας του Αγίου Βλασίου . Εντύπωση προκαλεί το ότι η έκταση αυτή της πόλης διατηρήθηκε η ίδια τουλάχιστον για μια εκατονταετία αργότερα.

Γενική άποψη της πόλης

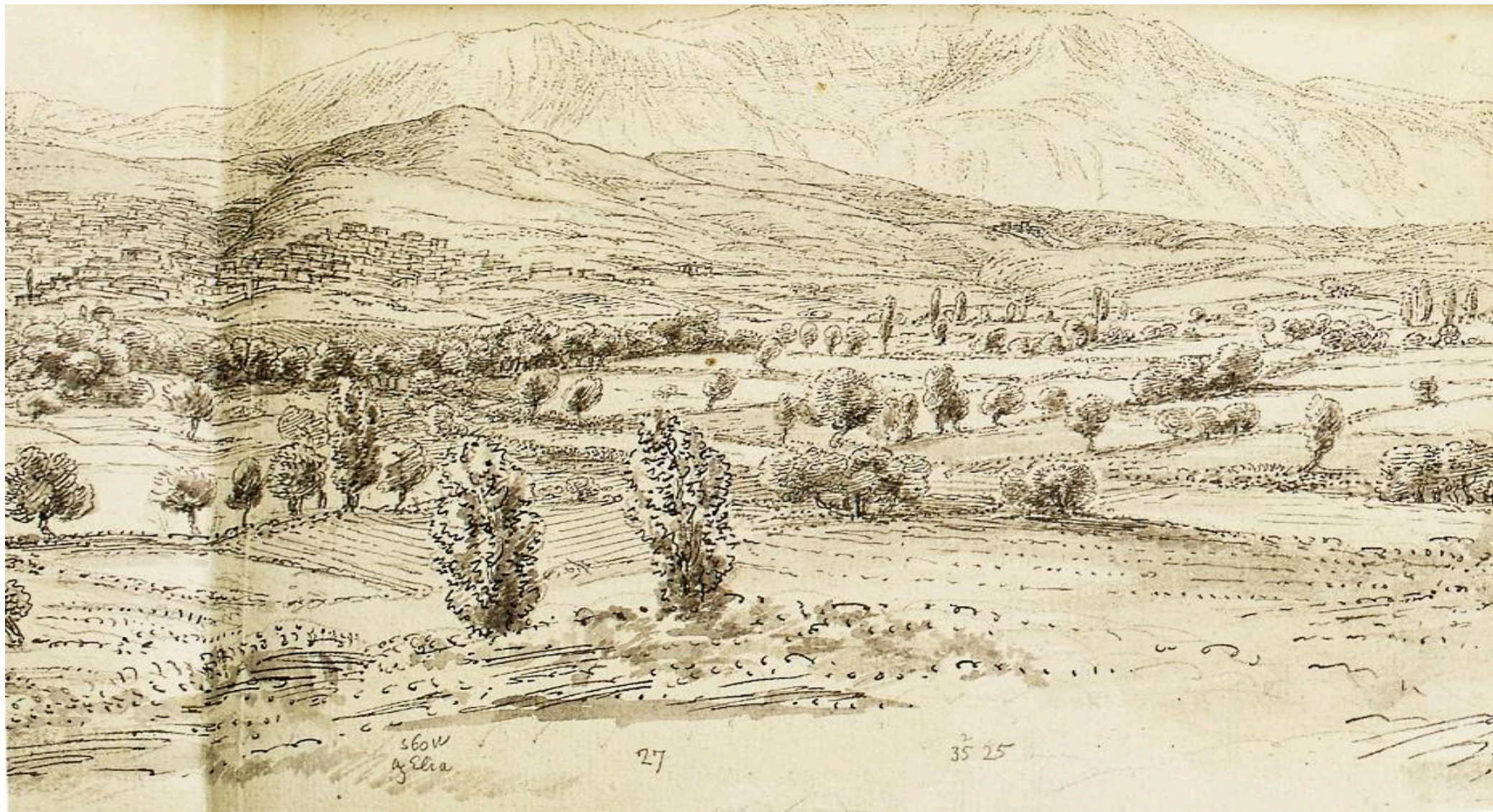

Εικόνα 40. Έργο του Sir William Gell. Μελάνι και πένα - 1811 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Λεπτομέρεια από το προηγούμενο πανόραμα (εικ.38). Εμφανής είναι η πυκνή δομησή της δέκα χρόνια πριν την καταστροφή της, με την συνοικία του «Λυκοχωρίου» αριστερά, της Αγίας Άννας στο κέντρο και της «Ωρας» πιο δεξιά, όπου δεσπόζει ο πύργος με τη φρουκτωρία του. Στην άκρη δεξιά, στο σημείο όπου αρχίζει σήμερα η οδός Π.Μαχητών, διακρίνεται το Τζαμί του «Καδή» και το κτήριο του Τεκέ πιο δεξιά του.

Άποψη της «Κάδης» έως την Αγία Παρασκευή

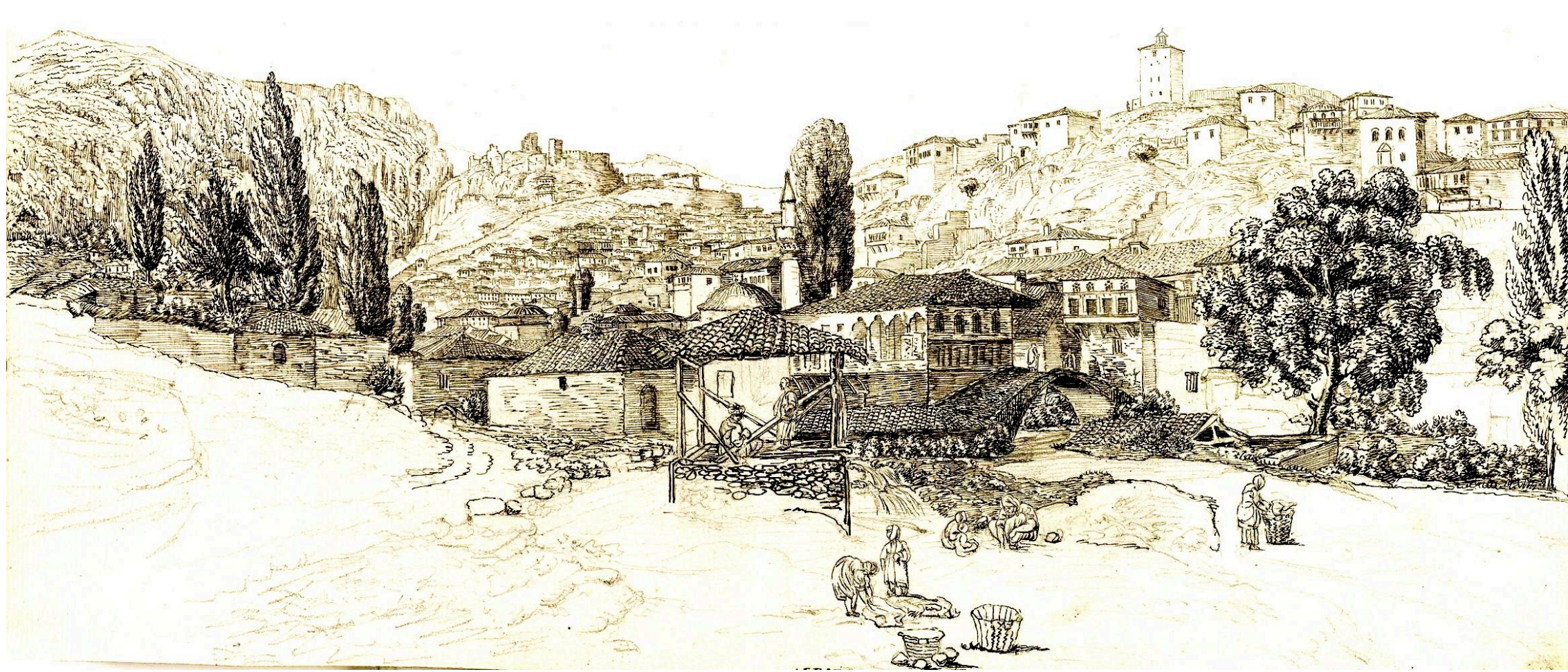

Εικόνα 41. Έργο του Sir William Gell. Μελάνι και πένα - 1811 – Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Λεπτομέρεια του προηγούμενου πανοράματος (εικ.39). Στα αριστερά βλέπουμε την τότε συνοικία της «Κάδης» και χαμηλά της ο τεκές της «Ταμπάχνας» με τον τρούλο του. Στο κέντρο της εικόνας η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής όπου την 1^η Απριλίου του 1821 έγινε η πανηγυρική δοξολογία για την απελευθέρωση της πόλης από τους Οθωμανούς. Στην εικόνα διακρίνεται επίσης η διαφορά των δυο τμημάτων του πανοράματος.

Πανόραμα της «καρδιάς της πόλης» σχεδιασμένο από την περιοχή της σημερινής κεντρικής πλατείας .

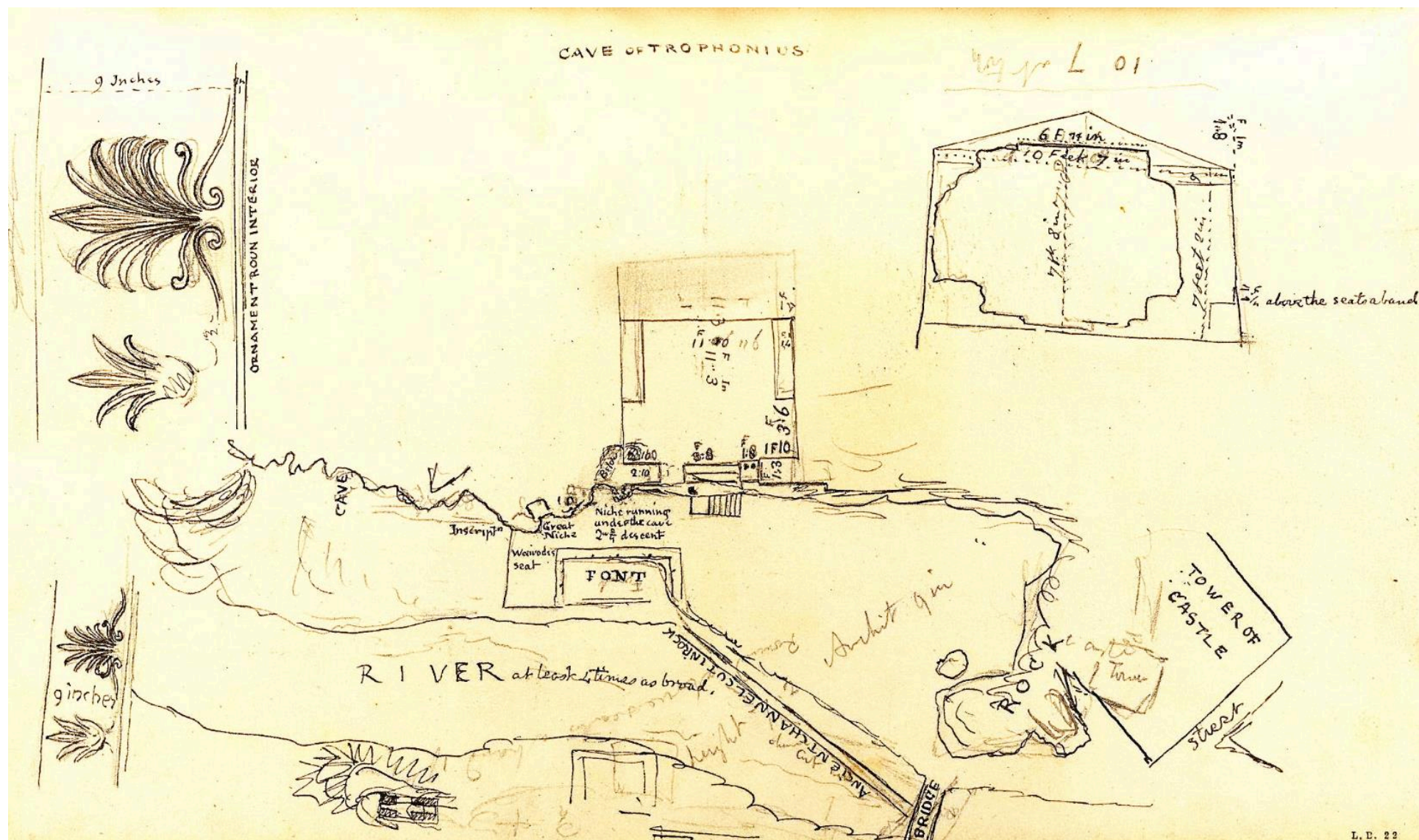
Εικόνα 42. Έργο του Sir William Gell. Μελάνι και πένα - 1811 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Πανέμορφα αρχοντικά και άλλα κτήρια διάσπαρτα. Παντού σκηνές καθημερινής ζωής, με τις γυναίκες να πλένουν τα ρούχα τους στο ποτάμι και δυο Οθωμανούς να συζητούν κάτω από ένα ξύλινο κιόσκι. Άνθρωποι διαβαίνουν το παλιό γεφύρι της οδού Ι. Λάππα.

Διακρίνεται το τζαμί του «Γαζή Ομέρ Μπέη» με τον μιναρέ του , ο πύργος της «Ωρας», καθώς και στο βάθος το τζαμί του «Σταροπάζαρου» με τον τρούλο του και τον μιναρέ του. Όπως και σε άλλα σκίτσα του Gell εντυπωσιάζει το πλήθος και η ποικιλία των σπιτιών και αρχοντικών, σημάδι της ευμάρειας της πόλης την εποχή εκείνη.

Σχέδιο από την περιοχή της «Κρύας» και τη σπηλιά του «Αγαθού Δαίμονα»

Εικόνα 43. Έργο του Sir William Gell. Μολύβι, Πένα και μελάνι – 1810 - Βρετανικό Μουσείο

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Σελίδα από το μπλόκ των σκίτσων του που περιελάμβανε κάτοψη της περιοχής της Κρύας.

Πάνω δεξιά, απεικονίζεται τομή του οίκου του «αγαθού δαίμονα», ενώ στο κέντρο της εικόνας διακρίνεται η κάτοψη του ίδιου σπηλαίου.

Στα αριστερά, σχέδιο με ανθέμια και φυτά που βρίσκονταν στο δεξιό πάνω μέρος της εισόδου του σπηλαίου. Σε πολλά σημεία του σχεδίου αυτού υπάρχουν σημειώσεις του περιηγητή σχετικά με τον χώρο.

Το εσωτερικό της σπηλιάς του «Αγαθού δαίμονα» στην «Κρύα»

Εικόνα 44 . Έργο του Sir William Gell – Υδατογραφία και πένα με μελάνι - 1811 - Βρετανικό Μουσείο

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence

Η είσοδος του σπηλαίου στην περιοχή της Κρύας και στο βάθος μέρος της συνοικίας του «Λυκοχωρίου» .

Η λευκή φιγούρα στο χώρο εξυπηρετεί ανάγκες κλίμακος μεγέθους .

Στην επάνω γωνία της εισόδου και πάνω από τη φιγούρα, εντοπίζεται το ανθέμιο που αναφέρθηκε στο σκίτσο της προηγούμενης εικόνας (43).

Ο χώρος των αναθηματικών κογχών

Εικόνα 45. Έργο του Sir William Gell. Πένα και μολύβι σε καφέ μελάνι - 1810 - Βρετανικό Μουσείο

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence

Σχέδιο με αρχιτεκτονικό ύφος, που παρουσιάζει τον χώρο του σπηλαίου και των κογχών, καθώς και το Τούρκικο υδραγωγείο με τις κρήνες.

Άποψη του κάστρου από τα δυτικά υψώματα της πόλης

Εικόνα 46. Έργο του Sir William Gell. Πένα και μελάνι - 1811 - Βρετανικό Μουσείο

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

Άποψη του κάστρου και της συνοικίας έξω από αυτό από τα δυτικά. Στα αριστερά βλέπουμε τον μιναρέ του τζαμιού που βρισκόταν έξω από το κάστρο και πάνω από την εκκλησία της Αγίας Άννας.

Η πόλη της Λιβαδειάς με το κάστρο

Εικόνα 47. Έργο του Sir William Gell. Πένα και καφέ μελάνι - 1811 - Βρετανικό Μουσείο

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

Άποψη της πόλης από τη νότια πλευρά της. Στα αριστερά ο λόφος με το κάστρο και τα σπίτια που βρίσκονταν μέσα σε αυτό. Στο βάθος η πόλη όπου δεσπόζουν κτήρια και μιναρέδες. Ξεκάθαρα βλέπουμε και την οικιστική διάταξη της κατά μήκος του ποταμού, ο οποίος ρέει προς την κατεύθυνση όπου βρίσκονταν οι κύριες εισοδοί της πόλης που την συνέδεαν με τον Ορχομενό και την Χαϊρώνεια. Μια δυνατή χρωματικά παλέτα.

Charles Robert Cockerell (1788 – 1863)

Εικόνα 48. **Charles Robert Cockerell**

Υδατογραφία του ζωγράφου *Alfred Edward Hall* το 1825-30 περίπου.
Εθνική Πинаκοθήκη Πορτρέτων του Λονδίνου – NPG 5096
Άδεια χρήσης : (CC BY-NC-ND 3.0)

Σπουδαίος Άγγλος αρχιτέκτονας με πολλές αρχαιολογικές γνώσεις πάνω στην κλασσική Ελλάδα.

Ο πατέρας του ήταν επίσης αρχιτέκτονας.

Το 1810 ξεκίνησε από την πατρίδα του για ένα “*Grand tour*” και μετά από πολλές στάσεις, έφθασε στην Αθήνα το 1811.

Τα έξοδα του ταξιδιού του Cockerell ανέλαβε να καλύψει ο υπουργός των εξωτερικών της Αγγλίας William Hamilton, αναθέτοντάς του καθήκοντα βασιλικού αγγελιαφόρου.

Κατά την διάρκεια της παραμονής του στην Ελλάδα, μετέβη στο ναό της Αφαίας στην Αίγινα και στο ναό του Επικούρειου Απόλλωνα στις Βάσσεις Αρκαδίας όπου πραγματοποίησε ανασκαφές. Κατόπιν πούλησε όλα του τα ευρήματά σε ξένα μουσεία.

Στην συνέχεια ταξίδεψε σε Αίγυπτο και Μικρά Ασία, όπου μετά από δύο χρόνια περιπλανήσεων επέστρεψε στην Ελλάδα.

Πέρασε από τη Λιβαδειά στα τέλη Νοέμβρη του 1813 και διέμεινε στο αρχοντικό του Γιαννάκη Λογοθέτη για πέντε ημέρες.

Οι εντυπώσεις του καταγράφηκαν στο ημερολόγιο του, το οποίο στην συνέχεια ο υιός του Samuel Pepys Cockerell εξέδωσε στο βιβλίο του με τίτλο :

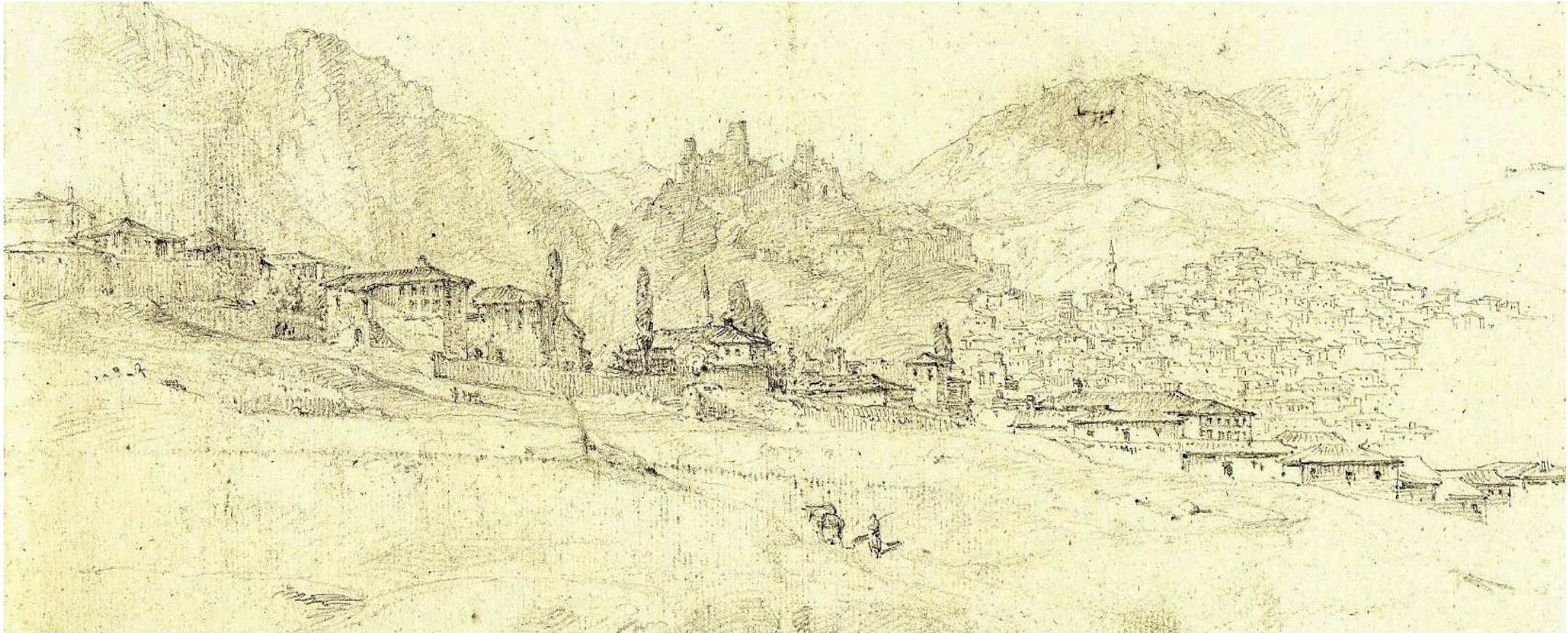
«*Travels in southern Europe and the Levant, 1810–1817. The Journal of C. R. Cockerell*».

Σχεδίασε τρεις απόψεις της πόλης με πολύ μεγάλη ακρίβεια, αφήνοντάς μας απτές εικόνες του μεγαλείου της πριν την καταστροφή της τα επόμενα χρόνια.

Επέστρεψε στο Λονδίνο το 1817, όπου έκτοτε ασχολήθηκε ως αρχιτέκτονας σε πολλά σημαντικά κτήρια της Αγγλίας.

Απεβίωσε στο Λονδίνο το 1863.

Άποψη της πόλεως από την περιοχή του σημερινού Εθνικού σταδίου

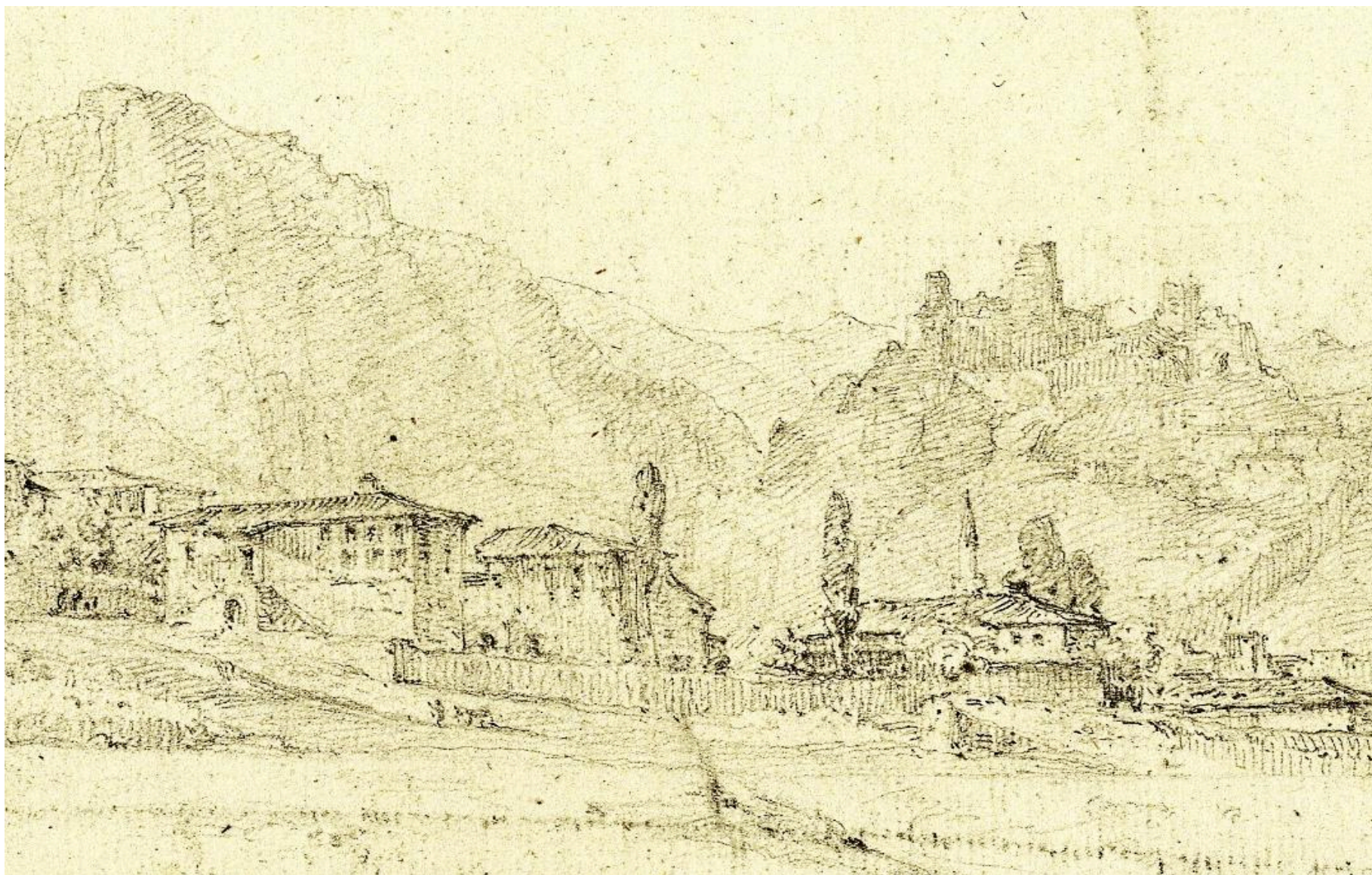
Εικόνα 54. Έργο του Charles Robert Cockerell - Μολύβι σε χαρτί -1813 - Βρετανικό Μουσείο.

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Μεγαλοπρεπή αρχοντικά εντυπωσιάζουν και εδώ με το μέγεθός τους και τον πλούτο τους. Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται τοίχος κατά μήκος της πλαγιάς το οποίο πιθανόν να είχε οχυρωματικό σκοπό. Επίσης, βλέπουμε την άλλη πλευρά της ανατολικής όχθης της συνοικίας του «Λυκοχωρίου» με τον μιναρέ του τζαμιού καθώς και το πίσω μέρος από το εντυπωσιακό κτήριο που αναφέραμε ότι πιθανόν άνηκε στον Μέρ - Αγά.

Στο βάθος απεικονίζεται το κάστρο με σπίτια στο εσωτερικό του, η συνοικία του «Μασλαχετίν» στη σημερινή συνοικία της Αγίας Άννας και του Αγίου Νικολάου, καθώς και μέρος του Ζαγαρά .

Λεπτομέρεια της προηγούμενης εικόνας (54)

Εικόνα 55.

“...Οι Έλληνες φαίνεται να διαθέτουν μεγάλο πλούτο και επιρροή εδώ, ενώ από τους Τούρκους, είναι λίγοι εκείνοι που μιλούν ελληνικά και σε κάποιο βαθμό έχουν ελληνικούς τρόπους...” - Απόσπασμα για την Λιβαδειά από το βιβλίο του : “*Travels in Southern Europe and the Levant, 1810 -1817 . The Journal of C,R,Cockerell*”

Άποψη της ανατολικής γειτονιάς της Λιβαδειάς

Εικόνα 56. Έργο του Charles Robert Cockerell – Μολύβι – 1813 - Βρετανικό Μουσείο .

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence.

Σκίτσο πιθανότατα από την περιοχή των αρχών της σημερινής οδού Καραγιαννοπούλου. Διακρίνεται στο βάθος ο λόφος του Ακοντίου όρους.

Κεφάλαιο Β : Μεταεπαναστατικοί περιηγητές

Ludwig Lange (1808 -1868)

Εικόνα 57 .Ludwig Lange

Φωτογραφία του Franz Hanfstaeng του 1850.
Άδεια χρήσης : Public Domain

Γερμανός αρχιτέκτονας, υιός δικαστικού υπαλλήλου. Ξεκίνησε την εκπαίδευσή του ως αρχιτέκτονας το 1823 υπό τον σχεδιαστή εκκλησιών Georg August Lerch. Στη συνέχεια, από το 1826 έως το 1830, φοίτησε στο πανεπιστήμιο του Gieben και στη συνέχεια στο Μόναχο.

Έκανε το πρώτο του ταξίδι στην Ελλάδα το 1834, ακολουθώντας τον διάσημο Βαυαρό ζωγράφο Karl Rottman.

Το 1835 έγινε καθηγητής σχεδίου στο Νέο Βασιλικό Λύκειο Αθηνών και την ίδια χρονιά διορίστηκε ως επιθεωρητής κτηρίων από το Βασιλιά Όθωνα.

Το 1836 επισκέφθηκε τη Λιβαδειά.

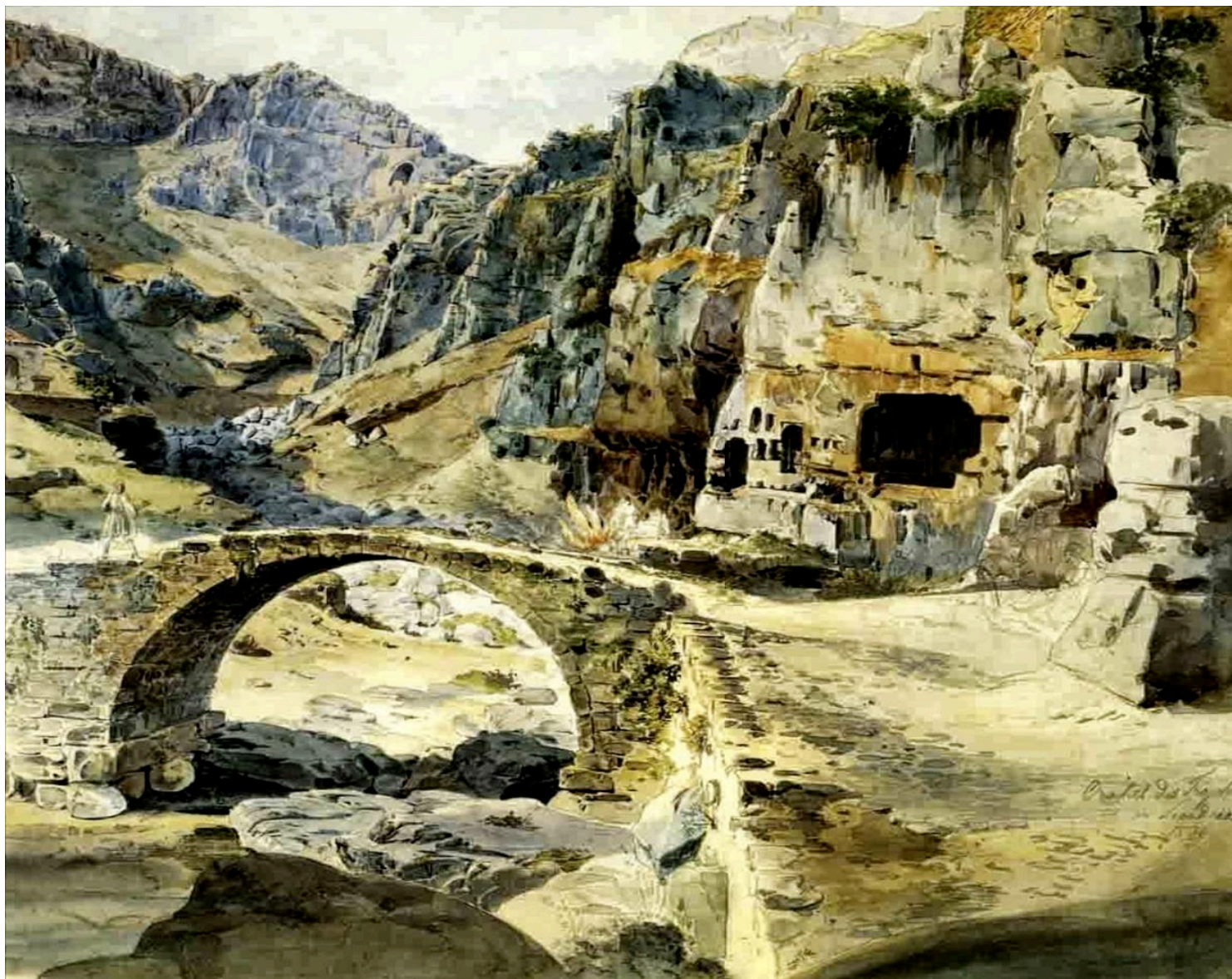
Σχεδίασε πολλά και σημαντικά κτήρια της εποχής.

Μαζί με διάσημο αρχιτέκτονα Ernst Ziller σχεδίασαν το σημερινό αρχαιολογικό μουσείο της Αθήνας.

Το 1847 έγινε καθηγητής αρχιτεκτονικής στην ακαδημία του Μονάχου.

Το στυλ του ήταν ένα μείγμα κλασικών και ιταλικών αναγεννησιακών στοιχείων. Απεβίωσε το 1868.

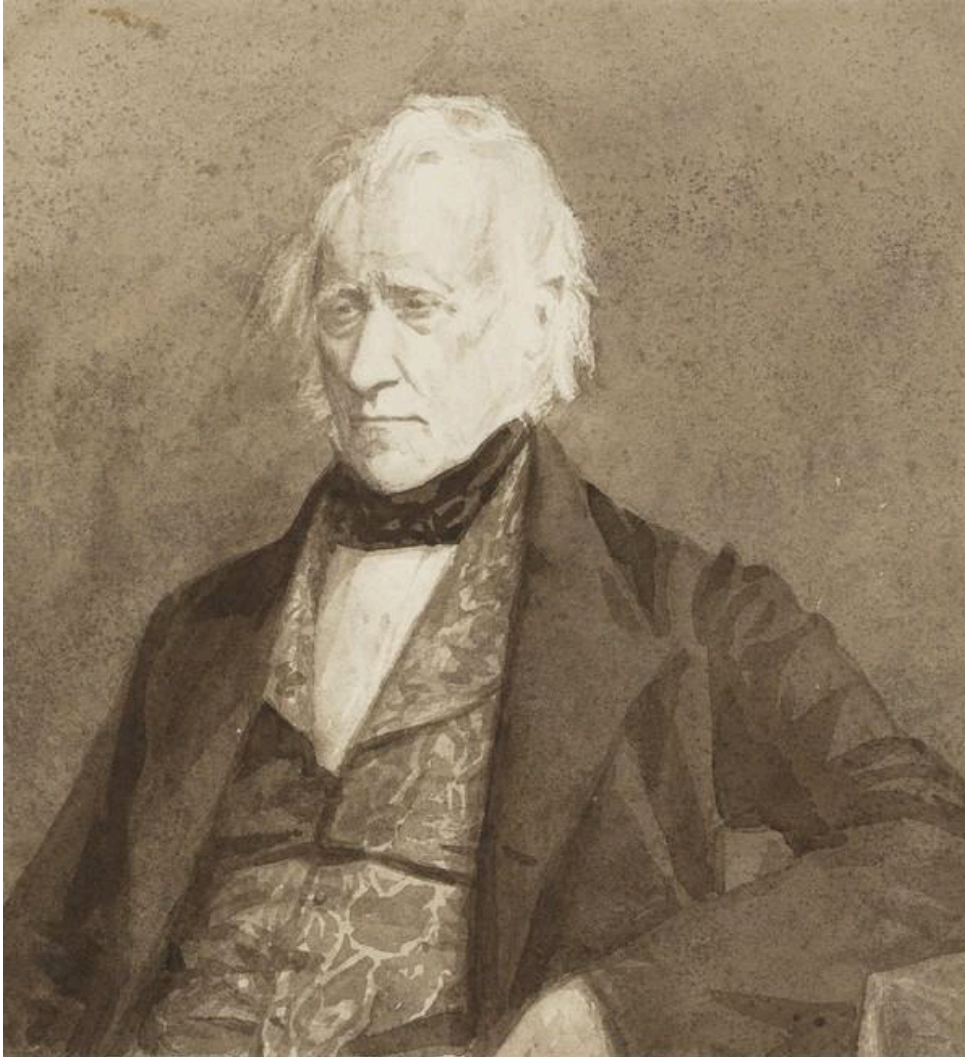
Το γεφύρι των πηγών στην «Κρύα»

Εικόνα 58. Έργο του Ludwig Lange. Υδατογραφία - 1836 -Κρατική Συλλογή Γραφικών Τεχνών του Μονάχου
Άδεια χρήσης : Κρατική Συλλογή Γραφικών Τεχνών του Μονάχου (Staatliche Graphische Sammlung München)

Διακρίνεται δεξιά η περιοχή των αναθηματικών κογχών και αριστερά φιγούρα με φουστανέλα. Στο βάθος και πάνω στον λόφο η σπηλιά της «Αγίας Ιερουσαλήμ» όπου σύμφωνα με περιηγητές την εποχή εκείνη βρίσκονταν ερημητήριο το οποίο ήταν προσβάσιμο με αλυσίδες. Διαπιστώνουμε ότι η κοίτη του ποταμού βρισκόταν παλιότερα σε χαμηλότερο σημείο από το σημερινό, γεγονός που επιβεβαιώθηκε και με ανασκαφή που έγινε μέσα σε αυτήν πριν τρεις δεκαετίες, και ανέδειξε στο υπέδαφος της την ύπαρξη και άλλων κογχών κάτω από τις υπάρχουσες.

James Skene (1775-1864)

Εικόνα 59. James Skene

Υδατογραφία αγνώστου καλλιτέχνη.
Εθνική Πινακοθήκη πορτραίτων της Σκωτίας - PG2051
Άδεια χρήσης : CC-BY-NC 3.0

Ο Σκωτσέζος James Skene ήταν ο δεύτερος γιος του George Skene του Rubislaw και της Jean Moir του Stoneywood.

Σπούδασε νομικά στη Γερμανία και συνδέθηκε φιλικά με τον διακεκριμένο ρομαντικό συγγραφέα Sir Walter Scott.

Άρχισε να σχεδιάζει τοπία και μεσαιωνικά κάστρα, προϊόν των περιπλανήσεων με τον φίλο του στη Σκωτία, τα οποία και δημοσίευσε το 1829.

Το 1838 επισκέφθηκε την Ελλάδα με την πολυμελή οικογένειά του, όπου και παρέμεινε έως το 1845.

Αφορμή για την τολμηρή αυτή οικογενειακή μετακίνηση υπήρξε ο γάμος του γιου του Henry με νεαρή Αθηναία, από την αρχοντική οικογένεια των Ραγκαβή.

Η κόρη του Kate παντρεύτηκε επίσης μέλος της οικογένειας αυτής.

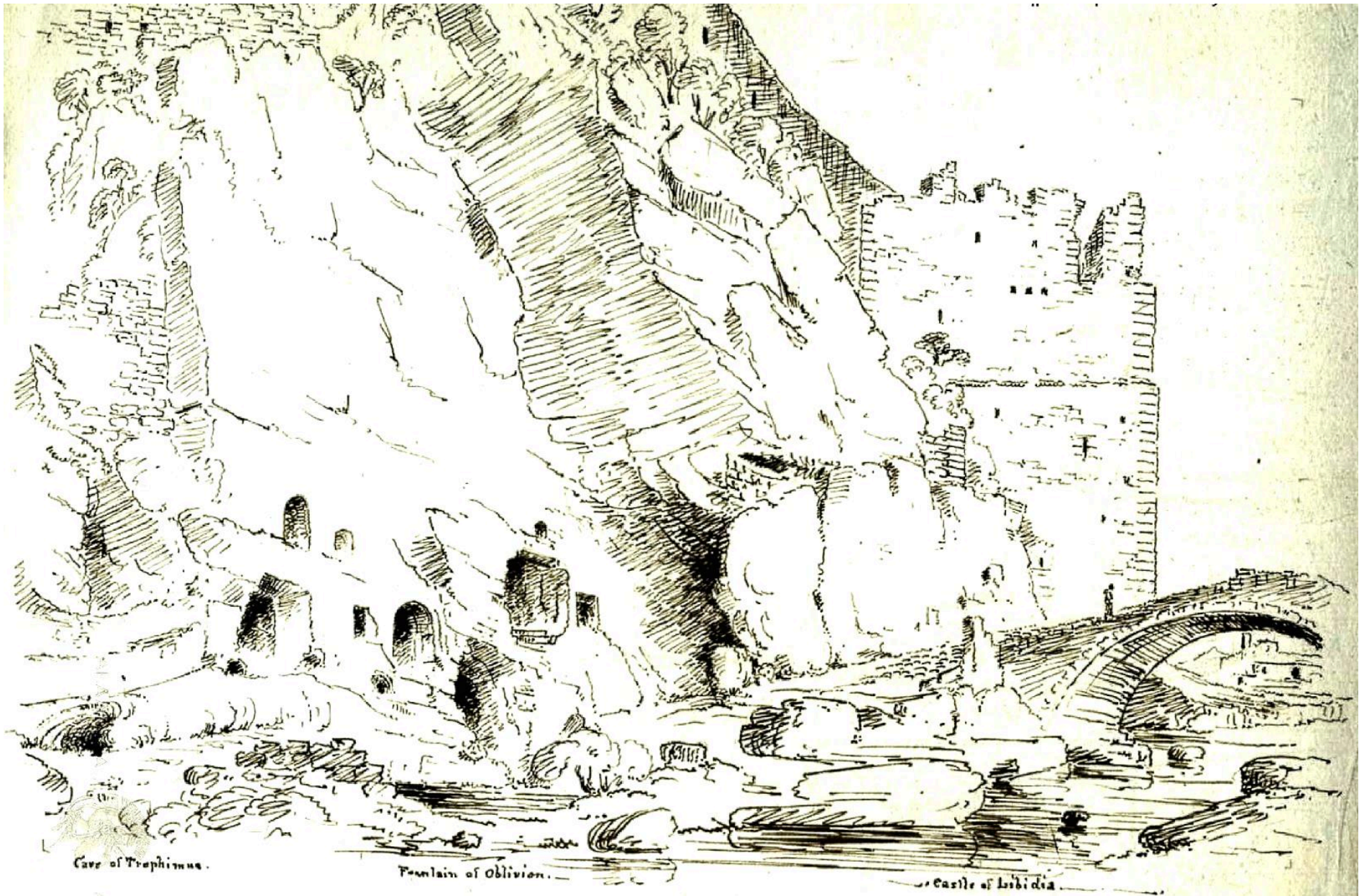
Ο Skene αφοσιώθηκε στο γράψιμο και στη ζωγραφική. Περιηγήθηκε στην οθωνική Ελλάδα, συνέταξε λεπτομερή ημερολόγια και μας κληροδότησε πάνω από πεντακόσια σχέδια.

Στη Λιβαδειά έφτασε το 1840, όπου σχεδίασε τέσσερα σκίτσα με μολύβι, εκ των οποίων, τα τρία έγιναν η βάση για τις μετέπειτα έγχρωμες ακουαρέλες που ζωγράφισε με απόψεις της πόλεως.

Τα ημερολόγιά του από το ταξίδι του στην Ελλάδα βρίσκονται στην Ακαδημία Αθηνών.

Απεβίωσε στην Οξφόρδη στις 27 Νοεμβρίου του 1864.

Οι πηγές της «Κρύας» με τον χώρο του σπηλαίου

Εικόνα 60. Έργο του James Skene. Μολύβι - 1840 - Ακαδημία Αθηνών - Άδεια χρήσης : Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές – (CC BY-NC-SA)

Οι πηγές της Κρύας με τον χώρο του σπηλαίου.

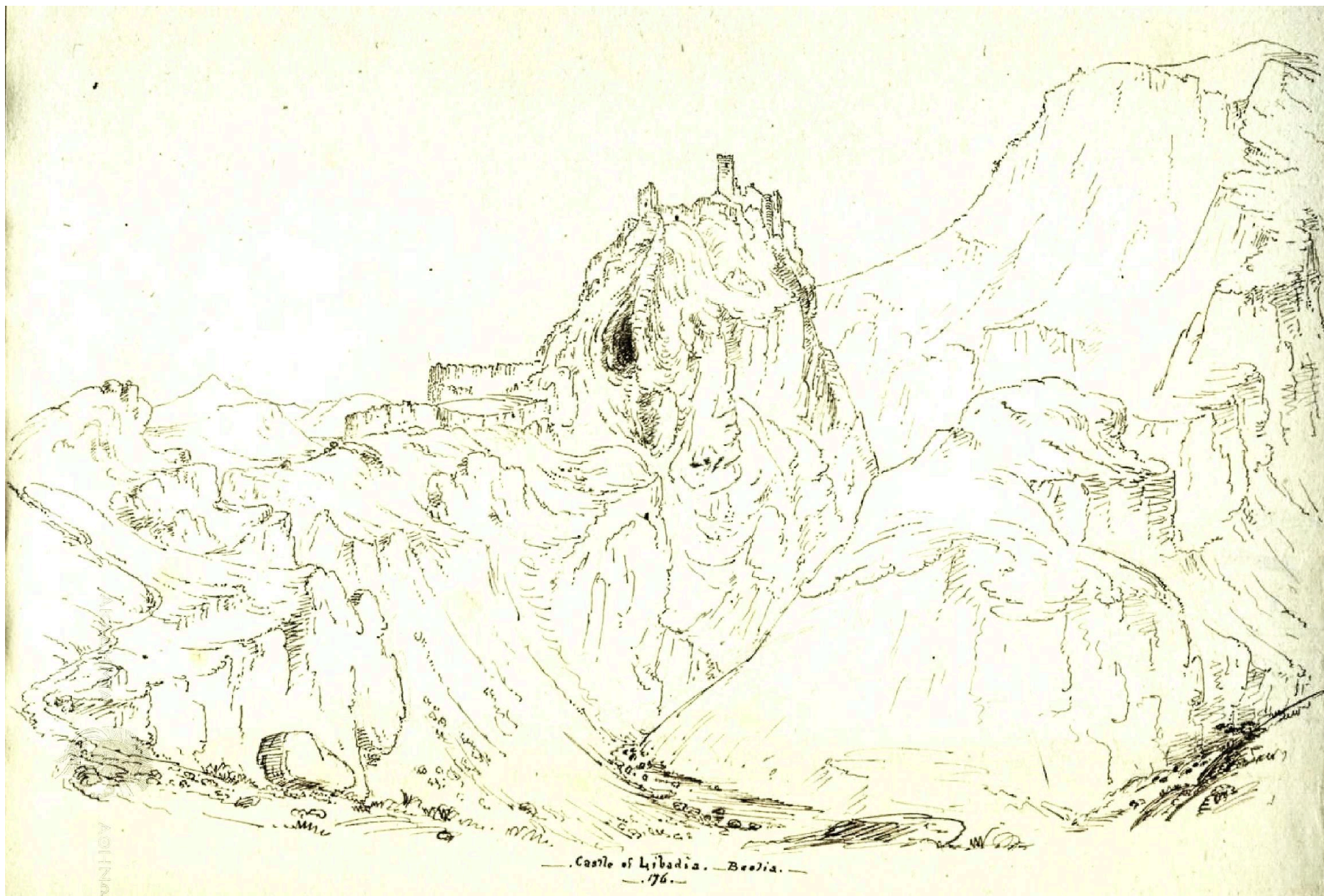
Το κάστρο της πόλης και οι πηγές της «Κρύας»

Εικόνα 61. Έργο του James Skene. Μολύβι - 1840 - Ακαδημία Αθηνών. Αδεια χρήσης : Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές – (CC BY-NC-SA)

Εντυπωσιακό σχέδιο του κάστρου και του χώρου των πηγών από τα ανατολικά.

Η δυτική πλευρά του κάστρου από το φαράγγι του «Ξηριά»

Εικόνα 62. Έργο του James Skene. Μολύβι - 1840 - Ακαδημία Αθηνών - Άδεια χρήσης : Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές – (CC BY-NC-SA)

Άποψη της δυτικής πλευράς του κάστρου από την πλευρά του Ξηριά .

Στα αριστερά, το μονοπάτι στο οποίο, κατά μήκος του, μέσω πηλίνων σωλήνων, ερχόταν το νερό από το τρίχινο γεφύρι προς το Κάστρο .

Lady Pauline Trevelyan (1816 – 1866)

Εικόνα 63 . Lady Pauline Trevelyan & Sir Walter Calverley Trevelyan, 6th Baronet.

Φωτογραφία αγνώστου του 1863.
Wallington, Northumberland (Accredited Museum) NT 584777
© National Trust / Donald Bovill & Susan McCormack
Image No.459907

Αγγλίδα ζωγράφος και περιηγήτρια.

Παντρεύτηκε τον ευγενή Sir Walter Calverley Trevelyan.

Η κοινή τους αγάπη για τη γεωλογία και τις τέχνες τους ένωσε για την υπόλοιπή τους ζωή.

Η ίδια, έχοντας αποκτήσει παιδεία στη Λατινική, Γαλλική, Ιταλική, Γερμανική αλλά και Ελληνική γλώσσα, ξεκίνησε μαζί με τον σύζυγό της ένα μεγάλο ταξίδι από την πατρίδα της πάνω σε δύο υποζύγια .

Διέσχισε όλη την κεντρική Ευρώπη, περνώντας από πολλές χώρες και φθάνοντας τον Απρίλιο του 1842 στην Ελλάδα.

Εδώ, παρέμεινε έως τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, επισκεπτόμενη πολλές περιοχές και κρατώντας σημειώσεις καθώς και καθημερινό ημερολόγιο.

Παράλληλα με το ημερολόγιο, συνήθιζε να ζωγραφίζει τοπία από τα μέρη που περνούσε.

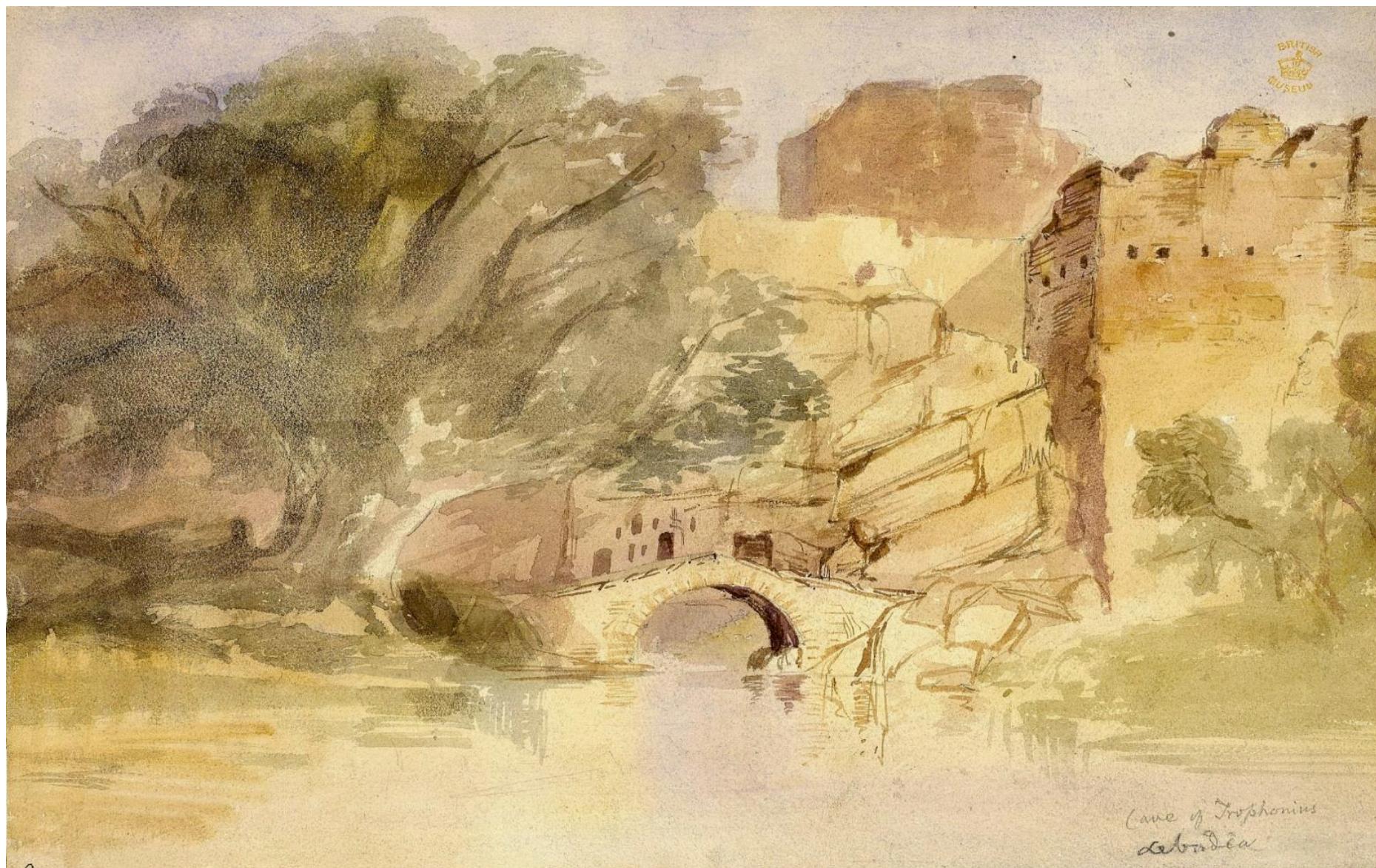
Στις 23 Μαΐου έφθασε και έμεινε σε ένα χάνι στη Λιβαδειά για διανυκτέρευση.

Υπήρξε γυναίκα αφιερωμένη στην τέχνη και τη διάνοηση .

Το σημαντικό της ημερολόγιο από την Ελλάδα βρίσκεται στο Πανεπιστήμιο Kenneth Spenser του Κάνσας στις ΗΠΑ και πληθώρα σχεδίων της στο Βρετανικό Μουσείο.

Απεβίωσε το 1866 στην Ελβετία.

Άποψη των πηγών της «Κρύας» και του ανατολικού πύργου του κάστρου

Εικόνα 64. Έργο της Lady Pauline Trevelyan - Υδατογραφία – 23 Μαΐου 1842. Βρετανικό Μουσείο. Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence

Οι πηγές της «Κρύας» με το πέτρινο γεφύρι και τον ανατολικό πύργο του κάστρου .

Εικόνα 65 . **Pauline Jermyn, Lady Trevelyan**
By British (English) School

Ελαιογραφία σε μέταλλο, αγνώστου καλλιτέχνη, του 1835.
Wallington, Northumberland (Accredited Museum)NT 584458.2
©National Trust Images-Image No 1012828

Από το ημερολόγιό της αντιγράφουμε κατά λέξη :

“Δευτέρα 23 Μαΐου 1842,

Στη Λιβαδειά υπάρχει ένα φαράγγι με ένα ωραίο ποτάμι από κάτω και ένα παλαιό κάστρο στον βράχο πάνω από αυτό, όπου βρίσκεται η σπηλιά και το Μαντείο του Τροφωνίου με την πηγή Λήθη.

Υπήρξε μεγάλη πόλη τον καιρό της Τουρκοκρατίας και πολύ σημαντική.

Πολλά από τα σπίτια σήμερα είναι άδεια και ερειπωμένα.

Οι δρόμοι είναι πολύ στενοί και πολύ γραφικοί, καταπράσινα (από λουλούδια και φυτά) σπίτια όλων των ειδών και σχημάτων, με σκαλοπάτια μέσα τους.

Το ποτάμι διασχίζει την πόλη όπου συναντάει μερικά απότομα γεφύρια χωρίς παραπέτα.

Η αγορά είναι, όπως συνήθως, πολύ γραφική και οι κάτοικοι έχουν περισσότερο ανατολίτικο χαρακτήρα από τον συνηθισμένο.

Πήγα στο Χάνι, ένα άδειο σπίτι με μεγάλο ξύλινο διάδρομο και πολλά δωμάτια και με έναν μεγάλο στάβλο από κάτω.

Πέτρινα κυλινδρικά ταβάνια προβάλλουν μέσα στα δωμάτια, τα οποία δεν έχουν τόσα πολλά, όπως πάγκους ή ράφια.

Ενώ ο Carl (σύζυγός μου) πήγε στην σπηλιά του Τροφωνίου, εγώ κάθισα εδώ να ξεκουραστώ, κυρίως ταλαιπωρημένη από τους ψύλλους.

Απέναντι από το σπίτι είναι ένα παλιό Τζαμί με μιναρέ, στο οποίο μερικοί πελαργοί έχουν χτίσει τη φωλιά τους και στέκονται στο ένα πόδι τους «διαλογιζόμενοι».

Το φρεσκοκομμένο γρασίδι από το λιβάδι και το ποτάμι είναι όμορφο.

Στο τέλος περπάτησα λίγο κατά μήκος του ποταμού.

Το κάστρο φαίνεται ωραίο στο βράχο της Ακρόπολης, αλλά δεν είναι παλαιότερο από (άλλα)”.

“ Τζαμί στη Λιβαδειά ”

Εικόνα 66.

Εικόνα 66. Έργο της Lady Pauline Trevelyan. Μολύβι και πένα – 23 Μαΐου 1842 - Βρετανικό Μουσείο .

Άδεια χρήσης : © The Trustees of the British Museum. Shared under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) licence

Πρόκειται για το Τζαμί που αναφέρεται από την ίδια ότι βρισκόταν απέναντι από το Χάνι που διέμενε.

Διακρίνεται ο μιναρές του γκρεμισμένος στη μέση, καθώς και η κομμένη βάση της ημισελήνου που δέσποζε κάποτε στην κορυφή του θόλου του.

Φαινόμενο σύνηθες σε πολλές απελευθερωμένες περιοχές αλλά και συμβολικό, αφού οι Έλληνες εκτόνωναν έτσι την δυσaráσκειά τους για την επί αιώνες πρότερη σκλαβιά τους.

Στη βάση του Τζαμιού βρίσκονται μαγαζάκια της εποχής. Ο εντοπισμός της ακριβής θέσης του Τζαμιού αποδείχθηκε δύσκολο έργο παρά τη λεπτομερή έρευνά μας .

Είναι γνωστό, ότι την εποχή της επίσκεψής της, είχαν απομείνει τρία από τα πέντε Τζαμιά της πόλης : Το Τζαμί του «Σταροπάζαρου», στη θέση της Μητροπόλεώς μας, το Τζαμί του «Γαζή Ομέρ Μπέη», όπου διασώζεται σήμερα στη συμβολή των οδών Στρατηγού Ιωάννου & Τσόγκα και το Τζαμί «του Καδή», όπου βρίσκοταν στη συμβολή των οδών Στρατηγού Ι. & Πεσόντων Μαχητών και που τα τελευταία του ερείπια κατεδαφίστηκαν πριν από λίγες δεκαετίες.

Τα στοιχεία συνηγορούν ότι πρόκειται για ένα από τα δύο τελευταία, ιδιαιτέρως και λόγω του λόφου της «Γαρδαβίτσας» που διακρίνεται σε δεύτερο πλάνο .

Dominique Papety (1815 – 1849)

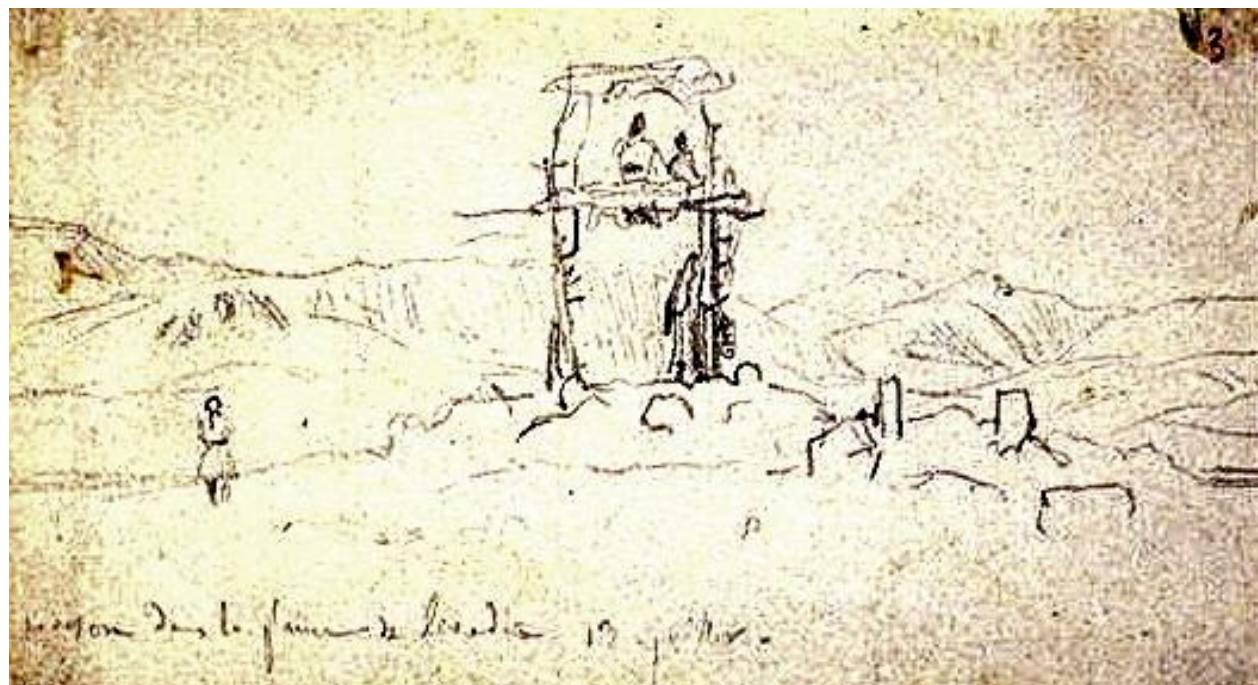
Εικόνα 67. **Dominique Papety**

*Γκραβούρα του ζωγράφου Normand Charles Victor.
Παρίσι Εθνική Σχολή Καλών Τεχνών (ENSBA) Paris, école nationale
supérieure des Beaux-Arts - EST6440*

*Άδεια χρήσης : Photo (C)Beaux-Arts de Paris, Dist. RMN-Grand Palais /
image INHA/ Dominique Papety (L'Artiste)*

Γάλλος ζωγράφος, γνωστός για τους πίνακες και τα σχέδια που έκανε σχετικά με την Ελλάδα. Από νωρίς δείχνοντας σημάδια του ταλέντου του έλαβε μαθήματα από τον Augustin Aubert . Κατόπιν γράφτηκε στη σχολή καλών τεχνών του Παρισιού όπου μαθήτευσε δίπλα στον Leon Cogniet. Πέρασε πέντε χρόνια στη Villa Medici στην Ιταλία και το 1843 πραγματοποίησε την πρώτη του έκθεση. Υπήρξε στενός φίλος με τον Francois Sabatier Ungher κριτικό τέχνης και λάτρη των αρχαιοτήτων. Η φιλία αυτή τους ώθησε να κάνουν το 1846 το πρώτο ταξίδι στην Ελλάδα, όπου επισκέφτηκαν αρχικά όλες τις μονές του Αγίου Όρους και ζωγράφισαν εκατοντάδες σχέδια. Τον επόμενο χρόνο επισκέφτηκε εκ νέου την Ελλάδα, όπου μαζί με τα πολλά τοπία ζωγράφισε παράλληλα τοπικές ενδυμασίες καθώς και ήθη και έθιμα των Ελλήνων. Στη Λιβαδειά βρέθηκε στις 13 Ιουλίου του 1846, όπου σκίτσαραε σκηνές καθημερινότητας με ντόπιες γυναίκες και άντρες, καθώς και δύο υδατογραφίες από την περιοχή των πηγών της Κρύας. Κατά την επιστροφή του στη Μασσαλία κατόπιν των ταξιδιών αυτών που έκανε στην Ελλάδα, αρρώστησε από χολέρα και η υγεία του άρχισε να επιδεινώνεται, με αποτέλεσμα τον θάνατο του στις 19 Σεπτεμβρίου 1849 στην Μασσαλία σε ηλικία μόλις 34 ετών.

Κιόσκι στην πεδιάδα της Λιβαδειάς

Εικόνα 68.

Εικόνα 68. Έργο του Dominique Papety. Μολύβι σε χαρτί. Μουσείο Λούβρου.

Άδεια χρήσης: Photo (C) RMN-Grand Palais / Habitation dans la plaine de Livadia

Στις 13 Ιουλίου 1846 μπαίνοντας στην πόλη της Λιβαδειάς τον εμπνέουν σκηνές από τις καθημερινές εργασίες των κατοίκων της πόλης. Βγάζει μία κόλλα χαρτί και αρχίζει να σκισάρει με μολύβι. Στην παραπάνω εικόνα απεικονίζει μία «δραγατσούλα»⁷, δηλαδή μία ξύλινη κατασκευή υπερυψωμένη από τη γη για να παρακολουθεί τις πιθανές παρανομίες της περιοχής του κάμπου (κλοπές προϊόντων, καταπατήσεις γης κλπ.)

Εικόνα 69. Έργο του Dominique Papety. Μολύβι σε χαρτί. Μουσείο Λούβρου

Άδεια χρήσης: Photo (C) RMN-Grand Palais / Cabane dans la plaine de Livadia

Στη διπλανή εικόνα, συνεχίζοντας ζωγραφίζει τις γυναίκες όπου από κάποιο πηγάδι αντλούν νερό και το μεταφέρουν στο σπίτι και επικεντρώνει το βλέμμα του στη μορφή της στάμνας, καθώς και στον τρόπο στήριξής της στον ώμο και στην πλάτη. Σχεδιάζει και άλλη μία «δραγατσούλα».

⁷ Δραγατσούλα = Παρατηρητήριο του Δραγάτη (του Αγοφύλακα)

Γυναίκες της πόλης σε στιγμές καθημερινότητας

Εικόνα 69.

Γενική άποψη του καταλανικού κάστρου και της γύρω ερειπωμένης περιοχής

Εικόνα 70. Έργο του Dominique Papety. Μολύβι και ακουαρέλα με λευκή τέμπρα σε μπλέ χαρτί 13 Ιουλίου 1846 – Μουσείο Λούβρου.
Άδεια χρήσης: Photo (C) RMN-Grand Palais / Livadia, la citadelle franque et l'autre de Trophonios.

Στον πίνακα αυτόν μπορούμε να διακρίνουμε την ερήμωση της περιοχής από την πυρκαγιά κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, που έχουμε αναφέρει σε προηγούμενες απεικονίσεις. Σημαντικό είναι ότι έχουν επίσης καταστραφεί τα εντός του κάστρου σπίτια, που ίσως τα υλικά τους να χρησιμοποιήθηκαν μεταγενέστερα για την ανέγερση των γύρω σπιτιών της περιοχής.

Λεπτομέρεια της προηγούμενης εικόνας (70)

Εικόνα 71. Έργο του Dominique Papety. Μολύβι και ακουαρέλα με λευκή τέμπερα σε μπλέ χαρτί - 13 Ιουλίου 1846 – Μουσείο Λούβρου. Άδεια χρήσης: Photo (C) RMN-Grand Palais / Livadia, la citadelle franque et l'autre de Trophonios.

Στην περιοχή των σημερινών Αγίων Αναργύρων διακρίνεται η ανατολική πλευρά μικρού χριστιανικού ναού, για τον οποίο έγραψε ο Ελληνοαμερικανός Γρηγόρης Περδικάρης, (ο πρώτος πρόξενος της Αμερικής στην μεταεπαναστατική Ελλάδα) όταν επισκέφτηκε την πόλη λίγα χρόνια νωρίτερα : «...Στα δεξιά είναι μια εκκλησία και στα αριστερά ένας αριθμός από κόγχες, σκαμμένες μέσα στον βράχο. Η εκκλησία υποτίθεται ότι χτίστηκε στο ίδιο μέρος όπου υπήρχε ναός του Ασκληπιού...» Κοντά του ο πλάτανος , το γεφύρι και ο ανατολικός πύργος του κάστρου που στέκουν μέχρι σήμερα εκεί .

Edward Lear (1812-1888)

Εικόνα 72 . Edward Lear

Μολύβι σε χαρτί, του ζωγράφου Wilhelm Nicolai
Marstrand. Έργο του 1840.
Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων του Λονδίνου - NPG 3055
Άδεια χρήσης : (CC BY-NC-ND 3.0)

Άγγλος ζωγράφος, συγγραφέας, με ταλέντο επίσης στην ποίηση και τη μουσική σύνθεση.
Γεννήθηκε σε προάστιο του Λονδίνου.
Σε ηλικία 15 ετών και με παρότρυνση των αδελφών του ασχολήθηκε με το σχέδιο.
Εργάστηκε αρχικά στο Βρετανικό Μουσείο πάνω σε σχέδια πτηνών.
Υπήρξε δεινός ζωγράφος υδατογραφιών, ιδιαίτερως με θέματα τοπία από τα διάφορα ταξίδια του.
Ταξίδεψε αρχικά στην Ιταλία και την Ελλάδα, φθάνοντας έως την Παλαιστίνη και τελικά την Ινδία.
Στις 13 Απριλίου του 1849 έφθασε στη Λιβαδειά, όπου και σχεδίασε τέσσερα τοπία.
Αποτέλεσμα αυτών των ταξιδιών ήταν και η έκδοση του βιβλίου του «*Journals of a landscape painter in Albania etc*».
Ως ζωγράφος, φαίνεται πως έχαιρε εκτίμησης, ενώ υπήρξε δάσκαλος της βασίλισσας Βικτωρίας για σύντομο χρονικό διάστημα, όπου σύμφωνα με την ίδια ήταν εξαιρετικός στη διδασκαλία του.
Υπήρξε μεγάλος φιλέλληνας σε σημείο που υπέγραφε στα Ελληνικά ως «Εδουάρδος Λήαρ».
Πέρασε τα τελευταία χρόνια της ζωής του στο Σαν Ρέμο της Ιταλίας, όπου πέθανε τον Ιανουάριο του 1888.

‘Αποψη του φαραγγιού της “Κρύας”

Εικόνα 73. Έργο του Edward Lear - Μελάνι Σέπια και μολύβι σε χαρτί - 13 Απριλίου 1849 - MS Typ 55.26 (703) Houghton Library- Harvard University

Διακρίνεται στα αριστερά το κάστρο, στο κέντρο το γεφύρι της «Κρύας» και στο βάθος η πόλη.

Άποψη του κάστρου και του «Λυκοχωρίου»

Εικόνα 74. Έργο του Edward Lear - Μελάνι Σέπια και μολύβι σε γκρι χαρτί - 13 Απριλίου 1849 - MS Typ 55.26 (703) Houghton Library- Harvard University

Στο σκίτσο αυτό, αφού αποτύπωσε αρχικά την περιοχή του καταλανικού κάστρου και τη γειτονιά των Αγίων Αναργύρων, αραιώνοντας σκιερή την «σέπια» (το καφέ μελάνι που γίνεται από την σουπιά), προσπαθεί να αποδώσει το χρώμα που παίρνουν τα βράχια στην πλευρά του Κάστρου. Η ώρα που σημειώνει στην κάτω αριστερή γωνία του σκίτσου είναι 4 μ.μ. Στην δεξιά κάτω γωνία διακρίνουμε την αρίθμηση του σκίτσου όπως συνήθιζε. Δεν ξεχνά να βάλει και δύο μορφές με παραδοσιακές στολές.

Γέφυρα στη Λιβαδειά (Αγνώστου περιηγητή)

Εικόνα 75. Έργο αγνώστου ζωγράφου – Υδατογραφία και μολύβι με πένα. Περίπου το 1870. Προσωπική συλλογή.

Διακρίνεται γέφυρα της πόλης με το κάστρο στο βάθος, καθώς και ο πύργος της «Ωρας» με το αρχοντικό των Νακαίων δίπλα του. Δύο ανέμες από μύλους στα δεξιά της όχθης επιβεβαιώνουν τη βιομηχανική ανάπτυξη της πόλης με τη χρήση του νερού τον 19ο αιώνα.

ΜΕΓΕΝΘΥΜΕΝΕΣ ΛΕΙΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΛΕΥΚΩΜΑΤΟΣ:

1^{ον} : Τα τζαμιά της Λιβαδειάς ανά περιοχή.

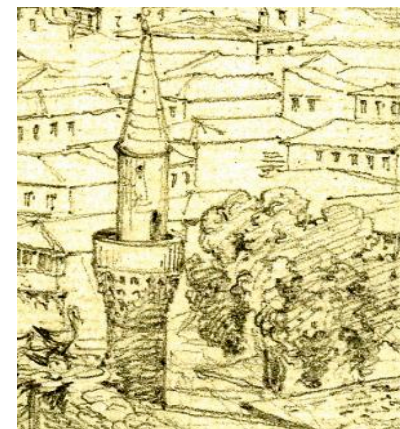
A) Το τζαμί του «Σταροπάζαρου» στην περιοχή της σημερινής Μητρόπολης

(1801 – Sir W.Gell)

(1811 - Sir W.Gell)

(1813 – C.R.Cockerell)

B) Το τζαμί του «Μασλαχετίν» πάνω από την εκκλησία της Αγίας Άννας στον Ζαγαρά

(1787 – John Sibthorp)

(1811-Sir W.Gell)

(1813 – C.R.Cockerell)

ΜΕΓΕΝΘΥΜΕΝΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΛΕΥΚΩΜΑΤΟΣ

Γ) Το «Πάνω Τζαμί» στην περιοχή του «Λυκοχωρίου»

(1787 – John Sibthorp)

(1811 - Sir W.Gell)

(1813 -C.R.Cockerell)

Δ) Το Τζαμί του «Μπαλή Βέη» ή « του Καδή » στη συμβολή των οδών Στρ.Ιωάννου & Π. Μαχητών

(1787 - L.F.Cassas)

(1811 - Sir W.Gell)

Ε) Το Τζαμί του «Γαζή Ομέρ Μπέη» στη συμβολή των οδών Στρ. Ιωάννου & Τσόγκα

(1811 - Sir W.Gell)

(1811 - Sir W.Gell)

2^{ον} : Σκηνές από την καθημερινή ζωή Ελλήνων και Οθωμανών

A) Με τα πολύτιμα υποζύγια τους ...

B) Συζητώντας ...

Γ) Γυναίκες της Λιβαδειάς ...

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) *Travels in southern Europe and the Levant, 1810-1817. : The journal of C. R. Cockerell / ed. by his son Samuel Pepys Cockerell.*(1903)
- 2) *Memoirs relating to European and Asiatic Turkey By Robert Walpole* (1817)
- 3) *The Itinerary Of Greece, Containing One Hundred Routes: In Attica, Boeotia, Phocis, Locris, And Thessaly* (1819) *Sir William Gell*
- 4) *Lady Pauline Traveleyan - Pauline Trevelyan's Journals - The Kenneth Spencer Research Library, University of Kansas .*
- 5) Κουτσαβδής Γιώργος «Όμορφη που είναι η Λειβαδιά» - Αθήνα 1965
- 6) Δημακόπουλος, Ιορδάνης – « Λειβαδιά. Η πολεοδομική εξέλιξη και τα μνημεία της από τον 11ο αιώνα μέχρι το 1821 » - ΑΡΜΟΣ, τιμητικός τόμος στον καθηγητή Ν.Κ. Μουτσόπουλο για τα 25 χρόνια πνευματικής του προσφοράς στο Πανεπιστήμιο
- 7) Βιογραφία Αθανασίου Διάκου / Υπό Σπυρίδωνος Γ. Φόρτη - Εκδότης Ανέστης Κωνσταντινίδης. Αθήνα 1892
- 8) Εβλιά Τσελεπί «Ταξίδι στην Ελλάδα» - Μετάφραση: Νίκος Χειλαδάκης / Εκδόσεις Εκάτη, 1991
- 9) Η Λιβαδειά μετά τον Μεσαίωνα / Αιμιλίας Λ. Γιαννακούρου – Χατζημανώλη -Αθήνα 1988
- 10) MORRITT, John Bacon Sawrey. *The letters of John B. S. Morritt of Rokeby. Descriptive of journeys in Europe and Asia Minor in the years 1794- 1796...*, London, J. Murray, 1914.

